

Dobrochna Wójcik

PRZESTĘPCZOŚĆ I SPRAWCY PRZESTĘPSTW Z UŻYCIEM AGRESJI *

I. WPROWADZENIE

1. W wielu krajach od kilkunastu lat problem agresji znajduje się w centrum uwagi nie tylko ludzi nauki (różnych specjalności), ale również opinii publicznej i władz państwowych. Rozpowszechniony jest pogląd, że występuje nasilanie się zjawiska agresji, która stała się trwałym elementem życia społecznego, przy czym szczególne zaniepokojenie budzą zachowania agresywne stanowiące naruszenie norm prawnych. W związku z tym w różnych krajach rozpoczęto badania naukowe zjawiska agresji, powołując specjalne komisje i opracowując raporty dotyczące genezy, rozpowszechniania i skutków przemocy¹. Podkreśla się, że zachowania agresywne powodują nie tylko obrażenia fizyczne i szkody materialne, ale i nie mniej groźne skutki psychologiczne, tj. poczucie zagrożenia i strachu nie tylko u ofiar przestępstw agresywnych, ale i u osób nie będących poszkodowanymi. Twierdzi się zresztą, że te ostatnie skutki są najbardziej szkodliwe społecznie.

Czy słuszny jest więc pogląd, że przestępczość o cechach agresji zdecydowanie wzrasta? Dokładna odpowiedź na to pytanie jest dość trudna. Niemniej z przeprowadzonych do tej pory badań, i to zarówno porów-

---

* Artykuł stanowi zmodyfikowaną wersję referatu wygłoszonego na konferencji polsko-niemieckiej we Freiburgu (RFN), która odbyła się w dniach 8—14 IV 1984 r. Por. D. Wójcik: *Gewaltkriminalität und Gewalttäter in Polen*, w: A. Eser, G. Kaiser, E. Weigend (red): *Zweites deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg i.Br. Baden—Baden, 1986.

¹ Por. np. *Réponses à la violence. Rapport du Comité d'Eludes sur la Violence, la Criminalité et la Délinquance*, présidé par A. Peyrefitte, t. I. *Rapport général*, Paris 1977.

nawczych², jak i dotyczących jednego konkretnego kraju³, można wysnuć następujące wnioski. Dane statystyczne, zwłaszcza w wielu krajach wysoko uprzemysłowionych, wskazują rzeczywiście na wzrost przestępczości o cechach agresji. Podkreśla się jednak, że w społeczeństwach tych z reguły występuje ogólny wzrost przestępczości oraz, że wzrasta szczególnie przestępczość z chęci zysku popełniona z użyciem przemocy⁴. Wiadomo jednak również, że nie we wszystkich krajach obserwuje się wzrost przestępczości o cechach agresji. Z danych gromadzonych przez ONZ wynika, że w krajach socjalistycznych przestępczość tego typu maleje⁵, podobnie jak w Japonii, Iraku i na Filipinach⁶. Oczywiście pozostaje nadal otwartą kwestią porównywalność tych danych, z uwagi m.in. na różne rozwiązania legislacyjne, jak również sposób gromadzenia i rejestracji informacji o popełnionych przestępstwach. Trudności występują również i przy porównywaniu dynamiki przestępczości w ramach jednego kraju; powodowane są one np. zmianami przepisów, zmianami w polityce ścigania, w polityce karnej itp.

W piśmiennictwie duże znaczenie przywiązuje się do ustalenia czynników łączących się ze wzrostem przestępczości z użyciem agresji. Mówi się więc o wpływie zmian demograficznych, procesów urbanizacji i migracji ludności. Podkreśla się rolę, jaką odgrywają działania organów ścigania i polityka aparatu wymiaru sprawiedliwości. Poszukuje się związku między pewnymi właściwościami osobowości sprawców przestępstw z użyciem agresji a rodzajem popełnionego czynu. Analizuje się też warunki społeczne, w jakich wychowuje się sprawca, oraz sytuację i okoliczności samego przestępstwa.

2. Celem artykułu jest ukazanie dynamiki skazań za przestępstwa z użyciem agresji oraz dokonanie charakterystyki tej przestępczości. I chociaż nie jest moim zamiarem dokładna analiza porównawcza, to jednak można ogólnie powiedzieć, że przestępczość ta kształtuje się u nas nieco inaczej niż w wielu krajach Europy Zachodniej. Należy także wyjaśnić, że pewne formy przestępczości spotykane

---

² J. Selosse: *Statistical Aspects of Violent Crime*, w: *Violence in Society, Tenth Conference of Directors of Criminological Research Institutes, Council of Europe*, Strasbourg 1972.

³ D. Chappell: *Violent Crime in Canada: Trends and Comparisons*. (Paper presented at the IX International Congress on Criminology, Vienna, Austria, 1983).

⁴ *Reponses...*: J. Selosse: *op. cit.*

⁵ *Fifth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Geneva, 1—12 September 1975. Report*. New York 1976.

⁶ Ogólne zagadnienia przestępczości z użyciem przemocy w niektórych państwach dalekiego wschodu (z prac UNAFEI), „Przestępczość na świecie”, t. XI 1978.

w innych krajach u nas praktycznie nie istnieją, np. porywanie osób dla okupu czy akty terrorystyczne.

W artykule przedstawiona jest analiza przestępczości z użyciem agresji w Polsce na podstawie statystyki sądowej, która pozwoli na ukazanie pewnych tendencji i kierunków zmian w przestępczości tego rodzaju w ciągu ostatnich 16 lat. Ponadto na podstawie niektórych polskich badań kryminologicznych zanalizuję pewne czynniki o charakterze mikrospołecznym, istotne, moim zdaniem, w etiologii czynów przestępczych z użyciem agresji. Głównie chcę zwrócić uwagę na problem agresywności sprawców przestępstw o cechach agresji oraz na kwestię ich alkoholizowania się jako na łączące się dość wyraźnie z charakterem ich przestępczości.

Zastanawiając się w jaki sposób dochodzi do popełnienia przestępstwa (niezależnie od wspomnianych czynników makrospołecznych), analizuję z jednej strony okoliczności czynu (sytuację), z drugiej zaś charakteryzuję samego sprawcę i jego ofiarę. Z tego punktu widzenia agresywność sprawców można rozpatrywać jako właściwość osobowości uwarunkowaną kulturowo, a spożywanie przez nich alkoholu jako czynnik sytuacyjny. Wprowadzenie takiego rozgraniczenia byłoby jednak dość sztuczne. Zarówno agresywność, jak i alkoholizowanie się sprawców może być związane z zachowaniem się (osobowością), jak i z określoną sytuacją, w jakiej dochodzi do popełnienia przestępstwa. Picie alkoholu zwłaszcza w pewnych kręgach społecznych stanowi element kultury. Alkohol jest traktowany jako czynnik osłabiający mechanizmy samokontroli, może zwiększać nasilenie zachowań agresywnych, a także powodować nieprawidłową percepcję i ocenę rzeczywistości (np. powodować, że zachowanie drugiego człowieka postrzega się jako prowokację czy zaczepkę). Picie alkoholu może też służyć rozładowaniu napięcia emocjonalnego. Agresywność, która stanowi względnie stałą właściwość osobowości, może być również ujmowana sytuacyjnie. Osobnicy agresywni będą traktować większość bodźców docierających do nich z otoczenia jako „sygnały wywoławcze agresji”⁷ i na większą liczbę sytuacji reagować zachowaniem agresywnym niejednokrotnie stanowiącym przestępstwo.

3. Analizując przestępstwa o cechach agresji, zastanowimy się krótko, jak można ocenić te czyny na podstawie ogólnej wiedzy psychologicznej o agresji. Truizmem jest oczywiście stwierdzenie, że tylko część czynów agresywnych stanowi naruszenie normy prawnej. Pozostałe zachowania tego typu, nie stanowiące przestępstwa, są czasem także sprzeczne z ogólnie przyjętymi w społeczeństwie normami moral-

---

⁷ L. Berkowitz: *Aggression. A Social Psychological Analysis*, New York 1962.

nymi czy społecznymi. Mamy także niejednokrotnie do czynienia z zachowaniami agresywnymi, które są społecznie akceptowane z uwagi na szczególnie okoliczności czy intencję sprawcy.

Przedmiotem naszych rozważań są tylko takie zachowania agresywne, które stanowią przestępstwo. W związku z tym wyłania się problem zakresu tych dwóch pojęć: przestępczość i agresja. Zjawiska te są ze sobą dość związane, ale nie wydaje się słuszne, jak to robią niektórzy autorzy, utożsamianie ich ze sobą⁸. Przestępstwa obejmują bardzo różnorodne zachowania, których wspólną cechą jest to, że stanowią naruszenie norm prawnych. Agresja, mimo że przejawia się w różnych rodzajach zachowań, np. w krytykowaniu kogoś, wymyślaniu, pobiciu, dokonaniu zabójstwa itp., jest jeśli chodzi o uruchamiające ją mechanizmy zjawiskiem dość jednorodnym. Zachowania agresywne mogą służyć bądź rozładowaniu napięcia emocjonalnego, wywołanego niezaspokojeniem jakiejś potrzeby, bądź też mają wartość reakcji instrumentalnej i stanowią środek do osiągnięcia określonego celu. Zróżnicowanie czynów przestępczych jest większe. Mamy takie przestępstwa, jak np. kradzieże, oszustwo, nielegalne przekroczenie granicy, naruszenie nietykalności cielesnej, rozbój czy zabójstwo, nie mówiąc już o przestępstwach politycznych, w których popełnieniu odgrywają rolę różne mechanizmy psychiczne. Zachowania przestępcze, takie jak np. udział w bójce czy naruszenie nietykalności cielesnej, są aktami agresji, które psychologicznie nie różnią się od innych czynów agresywnych i służą również odreagowaniu napięcia emocjonalnego lub mają wartość instrumentalną⁹. W innych przestępstwach, takich jak np. rozbój, czy kradzież zuchwała, które są trudniejsze do zaklasyfikowania, występuje element agresji, ale działanie sprawcy jest skierowane również na osiągnięcie korzyści materialnych.

Ustalenie jaki rodzaj agresji motywuje sprawcę jest bardzo skomplikowane. Zachowanie agresywne zdaje się mieć często zarówno komponentę emocjonalną, jak i instrumentalną. W rzeczywistości więc pojedynczy czyn nie jest aktem agresji jednego rodzaju, lecz kompleksowym zachowaniem agresywnym o różnych aspektach, z tym iż można sądzić, że w konkretnych przypadkach występuje przewaga czynnika emocjonalnego lub instrumentalnego. Przestępstwo nie jest bowiem reakcją na jakiś wyselekcjonowany, ściśle określony bodziec. W przestępczym zachowaniu agresywnym odgrywa rolę wiele różnych czynników poprzedzających i doprowadzających do czynu. Tak np. sprawca mógł być pod

---

⁸ Por. np. J. Dollard, L. W. Doob, N. E. Miller, N. E. Mowrer, R. R. Sears: *Frustration and Aggression*, New Haven 1939; L. Berkowitz: *op. cit.*

⁹ Zachowania te mogą być motywowane również przez inne wymieniane w piśmiennictwie rodzaje agresji, jak np. agresję „spontaniczną lub stymulującą”, agresję irracjonalną, agresję „zadaniową”, agresję patologiczną itp.

wpływem alkoholu, w gronie kolegów, których sama obecność czy akceptująca postawa, mogła stanowić czynnik ułatwiający agresję, mógł też poczuć się obrażony czy sprowokowany przez poszkodowanego czy mieć z nim zadawniony konflikt. Do reakcji agresywnej nawet pod wpływem błahego bodźca mogło łatwo dojść u osobnika odznaczającego się znaczną agresywnością.

Przestępstwa stanowiące zachowanie agresywne mogą być poklasyfikowane z uwagi na formę i sposób wyrażenia agresji. W przypadku np. bójki, naruszenia nietykalności cielesnej, rozboju, zabójstwa mamy do czynienia z agresją fizyczną. W przypadku zniewagi, zniesławienia, groźby — z agresją słowną, a uszkodzenie mienia stanowi przeważnie agresję pośrednią. Niektóre natomiast czyny trudno jednoznacznie zaklasyfikować (o czym będzie jeszcze mowa w dalszym ciągu artykułu) — np. przestępstwo polegające na znęcaniu się fizycznym lub moralnym nad członkiem rodziny może stanowić zarówno agresję fizyczną, jak i słowną lub być raczej wyrażeniem nasilonej wrogości.

II. ROZMIARY I DYNAMIKA SKAZAŃ ZA PRZESTĘPSTWA O CECHACH AGRESJI

4. Przedstawiono poniżej analizę przestępczości z użyciem agresji w Polsce na podstawie statystyki sądowej z lat 1972—1987. Taki okres do analizy wybrano nie bez powodu, chodziło bowiem o ocenę zmian w nasileniu przestępczości agresywnej w czasie w miarę jednorodnym pod względem obowiązującego ustawodawstwa. W 1969 r. nastąpiła w naszym kraju zasadnicza zmiana przepisów prawa karnego. Nowy kodeks karny, jak również kodeks postępowania karnego i kodeks karny wykonawczy, obowiązują od 1 I 1970 r. W analizie nie uwzględniono jednak pierwszych dwóch lat obowiązywania nowego kodeksu karnego (tj. lat 1970 i 1971), ponieważ są one nietypowe nie tylko ze względu na fakt, że sprawy rozpoczęte przed 1 I 1970 r. były rozpatrywane na podstawie przepisów kodeksu karnego z 1932 r., ale również dlatego, że w 1971 r. w związku z uchwaleniem kodeksu wykroczeń niektóre przestępstwa mniejszej wagi zostały wyłączone z orzecznictwa karnego i przekazane do postępowania karno-administracyjnego.

Należy też wspomnieć o dwóch uchwalonych w ostatnich latach, a obowiązujących przejściowo, aktach prawnych, mających z pewnością pewien wpływ na obraz przestępczości. Jest to obowiązujący w okresie stanu wojennego dekret z dnia 12 XII 1981 r. (Dz.U. nr 29, poz. 157), rozszerzający właściwość rzeczową sądów wojskowych, które oprócz spraw politycznych rozpatrywały także sprawy o niektóre przestępstwa pospolite.

(Przy czym skazania sądów wojskowych nie będą przedmiotem analizy, gdyż nie są uwidaczniane w statystyce sądowej).

Drugi z tych aktów, to uchwalona w 1985 r. i obowiązująca przez 3 lata (tj. od 1 VII 1985 r. do 30 VI 1988 r.) ustawa o szczególnej odpowiedzialności karnej. Wprowadzenie przepisów, które drastycznie ograniczały niezawisłość sędziów, zwłaszcza w zakresie orzekania i wymiaru kary, było spowodowane, zdaniem jej twórców¹⁰, koniecznością zmiany zbyt liberalnej w tym okresie polityki karnej¹¹. Znaczne rozszerzenie możliwości stosowania trybu uproszczonego i przyspieszonego oraz wprowadzenie trybu nakazowego miało, jak to zobaczymy, wpływ na wzrost liczby skazań, zwłaszcza za te czyny, które w myśl ustawy epizodycznej mogły być¹² w ramach tych uregulowań rozpatrywane.

Ostatecznie więc analizowana jest przestępczość o cechach agresji w okresie od 1972 do 1987 r.

Wyodrębniając przestępstwa z cechami agresji z ogółu przestępstw, trzeba przyjąć kryterium, na podstawie którego będzie się dokonywać oceny, czy w danym czynie zawarty jest element agresji. Takiego rozróżnienia można dokonać przyjmując za podstawę kryterium formalno-prawne (tj. klasyfikację przyjętą w kodeksie karnym) bądź kryterium psychologiczno-kryminologiczne, tj. biorąc pod uwagę sam element agresji i jej rodzaj występujący w danym czynie przestępczym. Tradycyjnie zalicza się do nich przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko władzom i urzędom. Przyjęcie klasyfikacji kodeksowej w celu wyróżnienia czynów z użyciem agresji nie wydaje się jednak słuszne. Podstawą bowiem umieszczenia danego czynu w konkretnym rozdziale kodeksu karnego jest dobro przez ten przepis chronione. Tak więc np. w rozdziale XXI kodeksu karnego („Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”) przedmiotem ochrony prawnej jest życie i zdrowie człowieka. Nie wszystkie jednak czyny uznane za przestępcze godzące w ży-

---

¹⁰ Por. Z. Jankowski, J. Michalski: *Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej. Komentarz*, Warszawa 1985.

¹¹ Na temat kształtu polityki karnej w naszym kraju por. np. J. Jasiński: *Przemiany polityki karnej sądów powszechnych rozwijanej na tle przepisów nowej kodyfikacji karnej (1970—1980)*, „Archiwum Kryminologii”, t. VIII—IX, 1982, oraz idem: *Tendencje polityki karnej w latach osiemdziesiątych (na przykładzie 1982 i 1986 r.)*, „Państwo i Prawo”, nr 6, 1988.

¹² Tak więc np. spośród przestępstw o cechach agresji, wyodrębnionych do analizy w niniejszym artykule — w trybie uproszczonym (w myśl ustawy epizodycznej) mogły być rozpatrywane czyny zakwalifikowane z następujących artykułów kodeksu karnego: 156 § 3, 166, 167, 178 § 1, 181 § 1 i 2, 182 § 1 i 2, 198, 212 § 1 i 2, 235, 236 i 237. Te same, między innymi, czyny mogły być przedmiotem postępowania przyspieszonego, przy czym z interesujących nas artykułów dochodzi tu jeszcze art. 208 kk w sytuacji, gdy wartość przedmiotu przestępstwa lub szkoda wymierzona lub zamierzona nie przekracza 100 tys. zł.

cie i zdrowie człowieka zawierają element agresji. W rozdziale tym oprócz przestępstw takich, jak zabójstwo, udział w bójce lub pobiciu czy uszkodzenie ciała, zawierających cechy agresji, są również takie czyny, jak dokonanie zabiegu przerwania ciąży (art. 154), udzielenie środka odurzającego (art. 161), zarażenie chorobą weneryczną (art. 162), nieudzielenie pomocy osobie znajdującej się w bezpośrednim niebezpieczeństwie (art. 164) itp. Z tego też względu wybrano do analizy tylko te przestępstwa z różnych rozdziałów części szczególnej kodeksu karnego, których stany faktyczne zawierają wyraźny element agresji fizycznej przeciwko osobie lub rzeczy, lub agresji słownej¹⁸.

---

¹³ W analizie uwzględniono następujące przestępstwa z kodeksu karnego: z rozdziału XXI przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148 § 1 — zabójstwo i § 2, tj. jego uprzywilejowaną formę — tzw. zabójstwo w afekcie; art. 149 — dzieciobójstwo; art. 155 § 1 — umyślne ciężkie uszkodzenie ciała i § 2 — nieumyślne ciężkie uszkodzenie ciała; art. 156 § 1 — zwykle uszkodzenie ciała (umyślne), § 2 — zwykle uszkodzenie ciała (nieumyślne) i § 3 — lekkie uszkodzenie ciała; art. 158 § 1 — udział w bójce lub pobiciu oraz § 2 i 3 stanowiące kwalifikowaną formę tego przestępstwa, z uwagi na takie jego następstwa, jak ciężkie uszkodzenie ciała (§ 2) lub śmierć (§ 3); art. 159 — używanie niebezpiecznych narzędzi w bójce. Z rozdziału XXII przestępstwa przeciwko wolności: art. 166 — groźba karalna; art. 167 § 1 — użycie przemocy lub groźby bezprawnej, tj. zmuszanie; art. 168 § 1 — zgwałcenie oraz § 2 — kwalifikowana postać zgwałcenia, polegająca na działaniu ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z innymi osobami. Z rozdziału XXIV przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej: art. 178 § 1 — zniesławienie, § 2 — oszczerstwo; art. 181 § 1 — zniewaga, § 2 — zniewaga przy wystąpieniu prowokacji lub retorsji; art. 182 § 1 — naruszenie nietykalności cielesnej, § 2 — naruszenie nietykalności cielesnej przy zastosowaniu prowokacji lub retorsji. Z rozdziału XXV przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży: art. 184 § 1 — znęcanie się fizyczne lub moralne nad członkiem rodziny, osobą małoletnią lub bezradną, lub pozostającą w stosunku zależności od sprawcy. Z rozdziału XXVIII przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania: art. 193 § 1 — lżenie, wyszydzanie, poniżanie z powodu bezwyznaniowości lub przynależności wyznaniowej, § 2 — czynna napaść na człowieka z powodów wymienionych w § 1; art. 198 — obraza uczuć religijnych. Z rozdziału XXIX przestępstwa przeciwko „mieniu: art. 208 — kradzież szczególnie zuchwała lub z włamaniem; art. 209 — kradzież rozbójnicza; art. 210 § 1 — rozbój, § 2 — kwalifikowana postać rozboju (polegająca na posługiwaniu się bronią palną lub innym niebezpiecznym narzędziem); art. 211 — wymuszenie rozbójnicze; art. 212 § 1 — umyślne zniszczenie lub uszkodzenie mienia, § 2 — kwalifikowana postać uszkodzenia mienia. Z rozdziału XXXII przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych: art. 233 — czynna napaść na funkcjonariusza publicznego; art. 234 § 1 — czynna napaść na funkcjonariusza milicji obywatelskiej, § 2 — kwalifikowana postać tego przestępstwa, polegająca na spowodowaniu ciężkiego uszkodzenia ciała; art. 235 — czynny opór władzy (czyli użycie przemocy lub groźby bezprawnej celem zmuszenia funkcjonariusza publicznego do zaniechania prawnej czynności służbowej); art. 236 — znieważenie funkcjonariusza publicznego; art. 237 — znieważenie organu państwowego lub organizacji społecznej. Z rozdziału XXXIII przestępstwa przeciwko wymiarowi

Czyny zawierające element agresji są jak powiedziano bardzo różnorodne, stanowią naruszenie różnych wartości i dóbr człowieka, od tak istotnych, jak życie i zdrowie, do godności i czci czy uczuć religijnych. Różna jest powaga tych czynów (są to zarówno występki, jak i zbrodnie), niejednakowe jest ich społeczne niebezpieczeństwo, zróżnicowane są również groźące za nie sankcje.

Ta ogromna różnorodność przestępstw o cechach agresji nie ułatwia analizy. Zauważamy zresztą, że jeżeli badamy poszczególne przestępstwa, np. zabójstwo czy rozbój, to również nie stanowią one czynów jednorodnych, a ich sprawcy nie są zbiorowością homogeniczną. Mamy z reguły do czynienia z bardzo różnorodnymi okolicznościami samego czynu, z różnymi motywami popełnienia przestępstwa, z różnymi sprawcami, z niejednakowym sposobem działania i samych sprawców, i ich ofiar itp.

Przy decydowaniu, czy dany typ przestępstwa zawiera element agresji, trzeba zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię. Niektóre stany faktyczne obejmują różne działania wypełniające ustawowe znamiona danego przestępstwa. Jedne z tych działań zawierają wyraźne cechy agresji, inne nie. Za przykład posłużyć może art. 208, który przewiduje karalność kradzieży dokonanej w sposób zuchwały lub kradzieży z włamaniem.

4.1. W tablicy 1 ukazano jak na tle ogólnej przestępczości kształtuje się liczba skazanych za przestępstwa o cechach agresji, przy czym uwzględniono takie zmienne, jak wiek i płeć.

Ogólna liczba skazanych w całym analizowanym okresie jest względnie stabilna i kształtuje się przeciętnie na poziomie 150—160 tysięcy skazań rocznie, z obniżeniem liczby skazań w latach 1977 oraz 1981—1984 i ponownym wzrostem do poprzedniego stanu w latach 1985—1987. Podobne wahania wykazuje wartość współczynnika przestępczości, który (z wyjątkiem 1972 r., kiedy wynosił 70,6) kształtuje się w przedziale 65—59. Obniżenie w niektórych latach zarówno liczby skazań, jak i wysokości współczynnika przestępczości można wyjaśnić zastosowaniem amnestii (np. lata 1974, 1977, 1983, 1984). Natomiast rok 1981, z uwagi na występujące wówczas w naszym kraju gwałtowne przemiany społeczne i bardziej liberalną politykę karną, można uznać w pewnym sensie za nietypowy (126 403 skazanych, współczynnik przestępczości 48,5). Pewne zakłócenia w danych statystycznych występują (jak już o tym wspom-

---

sprawiedliwości: art. 253 — zmuszenie świadka, biegłego lub tłumacza (tj. użycie przemocy lub groźby bezprawnej celem wywarcia wpływu na czynności świadka, biegłego lub tłumacza, albo dopuszczenie się czynnej napaści na te osoby). Nazewnictwo przestępstw na podstawie I. Andrejew: *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1980 oraz R. Góral: *Kodeks karny, Orzecznictwo i piśmiennictwo*, Warszawa 1974.

Tablica 1. Osoby skazane¹ za przestępstwa² z użyciem agresji według płci i wieku w latach 1972—1987

Rok	Skazani ogółem lb.	Współ- czynnik przest. ³	W tym % kobiet	Ogółem skazani za przest. o cechach agresji		Mężczyźni				Kobiety			
						17—20		21 i pow.		17—20		21 i pow.	
				lb.	% ⁴	lb.	% ⁵	lb.	% ⁶	lb.	% ⁷	lb.	% ⁸
1972	169 321	70,6	11,4	73 368	43,3	20 912	64,9	48 060	40,8	640	21,0	3756	23,1
1973	152 176	61,6	11,1	69 572	45,7	20 993	68,2	44 864	42,9	618	22,1	3163	22,4
1974	147 469	58,1	11,8	62 030	42,1	19 843	67,3	39 015	38,8	572	19,7	2599	17,9
1975	161 286	65,2	11,2	64 776	40,2	19 645	63,0	41 999	37,5	540	17,6	2595	17,2
1976	159 363	63,5	10,8	62 620	39,3	19 003	61,1	40 717	36,6	517	18,2	2383	16,6
1977	137 847	54,3	11,2	54 867	39,8	17 476	63,6	35 217	36,6	458	19,4	1716	14,7
1978	157 463	61,7	10,2	58 398	37,1	17 352	58,8	38 770	34,7	517	19,1	1759	13,1
1979	153 026	59,3	10,7	54 563	35,6	15 586	57,8	36 764	33,5	381	15,7	1832	13,1
1980	151 958	58,7	10,6	54 664	36,0	14 836	57,9	37 615	34,1	370	16,6	1833	13,2
1981	126 403	48,5	9,7	48 953	38,7	13 127	59,4	33 961	36,9	308	18,9	1557	14,6
1982	148 456	56,9	10,8	55 385	37,3	14 090	58,9	38 863	35,8	324	18,8	2045	14,3
1983	141 768	53,6	9,9	54 662	38,5	12 297	58,4	39 957	37,5	323	20,6	2085	16,7
1984	125 132	47,0	10,7	46 008	36,8	9 824	59,1	34 467	36,2	267	22,8	1450	11,9
1985	149 414	56,0	11,6	53 154	35,6	10 367	60,0	40 706	35,4	273	20,7	1808	11,3
1986	153 037	57,1	12,8	59 518	38,9	10 749	62,6	46 184	39,7	289	21,2	2296	12,5
1987	166 753	61,9	12,1	64 988	39,0	11 989	62,4	50 302	39,5	334	22,4	2363	12,6

¹ Dane statystyczne — źródło: Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości; obliczenia własne.

² Nie uwzględniono w zestawieniu przestępstw prywatnie skargowych, w których liczba skazanych waha się od 8 tys. w 1972 r. do 3 tys. w 1982 r.

³ Liczba skazań na 10 tys. ludności w wieku 17 i więcej lat.

⁴ Procent obliczono od ogółu skazanych w danym roku.

⁵ Procent obliczono od ogółu młodocianych (17—20 lat) mężczyzn skazanych w danym roku.

⁶ Procent obliczono od ogółu dorosłych (21 i pow.) mężczyzn skazanych w danym roku.

⁷ Procent obliczono od ogółu młodocianych (17—20 lat) kobiet skazanych w danym roku.

⁸ Procent obliczono od ogółu dorosłych (21 i pow.) kobiet skazanych w danym roku.

niano) w 1982 r. i częściowo w 1983 r., z uwagi na przekazanie spraw o niektóre przestępstwa pospolite do właściwości sądów wojskowych. W latach 1985—1987 liczba skazań osiąga wielkość 149—166 tysięcy rocznie, obserwujemy też pewien wzrost współczynnika przestępczości z 56 w 1985 r. do 61,9 w 1987 r. Występuje więc począwszy od 1985 r. tendencja wzrostu liczby osób skazanych do poziomu z lat 1972—1978.

Wzrost ten został m.in. spowodowany wprowadzeniem w 1985 r. ustawy epizodycznej, rozszerzającej stosowanie trybu uproszczonego i przyspieszonego i wprowadzającej tryb nakazowy. Nie wdając się tu w szczegółową analizę i ocenę dynamiki skazań w omawianym okresie, pragnę jednak stwierdzić, że jej zmiany nie są znaczne.

W całym okresie 1972—1987 odsetek skazanych kobiet kształtuje się na poziomie 10—12% i wykazuje wyraźną stabilność.

Jeżeli bierzemy pod uwagę osoby skazane za przestępstwa o cechach agresji, odsetek ich oscyluje w granicach 40% ogółu skazań. Obserwujemy przy tym, począwszy od 1975 r., pewną nieznaczną tendencję zniżkową w proporcji skazań za te przestępstwa nawet do 35—36% w latach 1979—1980, a następnie niewielkie podwyższenie do poprzedniego poziomu (39% w latach 1986—1987). Przy czym należy podkreślić, że o ile ogólna liczba skazanych za ogół przestępstw pozostaje na tym samym poziomie (1972 — 169 tysięcy, 1987 — 166 tysięcy), o tyle liczba skazanych za przestępstwa z użyciem agresji zmniejsza się w tym czasie o około 8 tysięcy, tj. o 11,4%.

Oceniając względnie stabilne, z nieznaczną tendencją zwyżkową w ostatnich latach, rozmiary skazań — trzeba brać pod uwagę fakt, że w analizowanym okresie (1972—1987) nastąpił w Polsce wzrost ludności w wieku 17 lat i powyżej o 12,9%, co powinno raczej sprzyjać zwiększeniu liczby skazań. Natomiast pewne zmniejszenie się rozmiarów skazań za przestępstwa o cechach agresji można częściowo wyjaśnić zmianami demograficznymi. W analizowanym okresie nastąpił spadek liczby mężczyzn w wieku 17—20 lat o ok. 35,5% oraz w wieku 21—24 lat o ok. 28,2%. Wiadomo zaś, że sprawcami przestępstw z użyciem agresji są przede wszystkim ludzie młodzi, poniżej 30 roku życia.

Analizując nasilenie przestępczości z użyciem agresji z uwzględnieniem płci i wieku skazanych, stwierdzamy nieco inne tendencje występujące u młodocianych i dorosłych mężczyzn i kobiet. Przestępczość o cechach agresji kształtuje się w granicach ok. 60% ogólnej przestępczości młodocianych mężczyzn i od 34 do 40% ogólnej przestępczości mężczyzn dorosłych. W analizowanym okresie tego typu przestępczość u młodocianych mężczyzn utrzymuje się na tym samym poziomie, a u dorosłych ulega większym wahaniom. W strukturze przestępczości kobiet przestępstwa z użyciem agresji nie odgrywają tak znacznej roli, jak w przypad-

ku przestępczości mężczyzn i stanowią ok. 20% w obu kategoriach wieku. Podobnie też jak u mężczyzn występuje wyraźna tendencja do utrzymywania się odsetka skazań młodocianych kobiet za przestępstwa tego rodzaju na tym samym poziomie (ok. 20%) i wyraźne zmniejszenie się proporcji przestępstw z użyciem agresji u dorosłych kobiet (z 23 do 12,6%).

4.2. Wszystkie przestępstwa o cechach agresji podzielone zostały na trzy grupy, ze względu na to przeciwko komu agresja była skierowana oraz jaki był jej rodzaj. Uwzględniono więc grupy przestępstw, w których: 1) agresja fizyczna była skierowana przeciwko mieniu, 2) agresja fizyczna była skierowana przeciwko osobie, 3) agresja słowna była kierowana przeciwko osobie¹⁴. Dokonany podział może być dyskusyjny, bo grupuje czyny dość różnorodne, np. w grupie przestępstw z użyciem agresji fizycznej przeciwko mieniu uwzględniono zarówno kradzież dokonaną w sposób szczególnie zuchwały, jak kradzież z włamaniem, rozbój oraz uszkodzenie mienia. Podział taki miał jednak na celu odróżnienie przestępstw przeciwko mieniu dokonanych z użyciem przemocy od przestępstw przeciwko osobie.

Odsetki przestępstw z zastosowaniem agresji fizycznej skierowanej przeciwko mieniu wyraźnie wzrastają w obu grupach skazanych mężczyzn, przy czym u dorosłych przestępstwa tego typu wzrastają bardziej (z 19,9 do 32,2%) niż u młodocianych (z 43,9 do 58,6%). Analogiczną tendencję wzrostową zauważamy analizując przestępstwa przeciwko mieniu popełnione przy użyciu agresji fizycznej przez młodociane i dorosłe kobiety.

Wyniki te są częściowo zgodne z trendami światowymi (informującymi o wzroście przestępczości przeciwko mieniu z użyciem przemocy)¹⁵, z tym że u nas dynamika tego wzrostu jest mniejsza niż w innych krajach, zwłaszcza wysokoprzemysłowych, w których sygnalizuje się znaczne zwiększenie tej przestępczości.

Odmienne wyniki uzyskujemy, gdy analizujemy skazania za przestępstwa z użyciem agresji fizycznej przeciwko osobie. Nasilenie skazań za te przestępstwa zdecydowanie maleje u młodocianych (z 34,1 do 19,2%) i dorosłych (z 58,7 do 42,6%) kobiet i o ok. 1/3 u młodocianych (z 52,4 do 36,4%) i dorosłych (z 70,1 do 52,6%) mężczyzn. Przy czym spadek ten przypada głównie na lata 1977—1984.

W przestępczości zarówno młodocianych mężczyzn, jak i młodocianych kobiet znacznieszą pozycję stanowią przestępstwa z użyciem agresji fi-

---

¹⁴ Do pierwszej grupy zaliczone zostały czyny zakwalifikowane z art. 208, 209, 210, 211, 212 k.k., do drugiej — z art. 148, 149, 155, 156, 158, 159, 168, 182, 184, 233, 234, 235 k.k., do trzeciej — z art. 166, 167, 178, 181, 193, 198, 236, 237 i 253 k.k.

¹⁵ J. S e l o s s e: op. cit.; *Ogólne zagadnienia przestępczości...*

Tablica 2. Mężczyźni skazani¹ za przestępstwa z użyciem agresji fizycznej skierowanej przeciwko mieniu lub osobie oraz agresji słownej skierowanej przeciwko osobie

Rok	Odsetek skazanych mężczyzn za przest. z użyciem agresji % ²	Mężczyźni w wieku 17—20 lat skazani za przest. z użyciem agresji lb.	Mężczyźni w wieku 17—20 lat skazani za przestępstwa z użyciem agresji			Mężczyźni w wieku 21 i pow. skazani za przest. z użyciem agresji lb.	Mężczyźni w wieku 21 i pow. skazani za przestępstwa z użyciem agresji		
			Agresja fizyczna		Agresja słowna		Agresja fizyczna		Agresja słowna
			przest. przeciwko mieniu	przest. przeciwko osobie	przest. przeciwko osobie		przest. przeciwko mieniu	przest. przeciwko osobie	przest. przeciwko osobie
			% ³	% ³	% ³		% ⁴	% ⁴	% ⁴
1972	46,0	20 912	43,9	52,4	3,7	48 060	19,9	70,1	10,0
1973	48,7	20 993	43,1	53,2	3,7	44 864	21,0	69,5	9,5
1974	45,2	19 843	48,1	49,0	2,9	39 015	24,6	67,4	8,0
1975	43,1	19 645	51,7	45,5	2,8	41 999	25,3	67,7	7,0
1976	42,0	19 003	54,8	42,9	2,3	40 717	28,5	65,9	5,6
1977	42,6	17 476	62,2	36,5	1,3	35 217	35,7	60,0	4,3
1978	39,7	17 352	63,8	34,7	1,5	38 770	36,3	59,7	4,0
1979	38,3	15 586	65,9	32,7	1,4	36 764	37,9	58,2	3,9
1980	38,6	14 836	65,6	33,2	1,2	37 615	38,6	57,7	3,7
1981	41,2	13 127	68,5	30,4	1,1	33 961	40,0	56,3	3,7
1982	39,9	14 090	72,3	24,7	3,0	38 863	45,2	46,0	8,8
1983	40,9	12 297	71,2	27,0	1,8	39 957	43,5	50,7	5,8
1984	39,6	9 824	71,2	27,4	1,5	34 467	47,5	48,3	4,3
1985	38,7	10 367	67,0	30,6	2,4	40 706	40,8	52,2	7,0
1986	42,7	10 749	58,0	37,6	4,4	46 184	32,1	53,9	13,9
1987	42,5	11 989	58,6	36,4	4,9	50 302	32,1	52,6	15,3

¹ Dane statystyczne — źródło Wydż. Statystyki Departamentu Organizacyjnego Min. Sprawiedliwości.

² Procent obliczono od ogółu skazanych mężczyzn.

³ Procent obliczono od ogółu młodocianych (17—20 lat) mężczyzn skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

⁴ Procent obliczono od ogółu dorosłych (21 i pow.) mężczyzn skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

zycznej skierowane przeciwko mieniu niż przeciwko osobie. U dorosłych mężczyzn i kobiet proporcje te kształtują się odwrotnie. Natomiast przestępstwa mające charakter agresji słownej skierowanej przeciwko osobie nie stanowią znaczniejszej pozycji w strukturze przestępczości z użyciem agresji u mężczyzn. Odsetki skazań za te czyny nie przekraczają 4—5% u młodocianych, a u dorosłych oscylują w granicach 10—15%. U kobiet odsetki skazań za te przestępstwa stanowią nieco większą pozycję w ogólnej liczbie czynów popełnionych z użyciem agresji i stanowią 11—12% u młodocianych i nieco pow. 1/4 u dorosłych.

Tablica 3. Kobiety skazane¹ za przestępstwa z użyciem agresji fizycznej skierowanej przeciwko mieniu lub osobie oraz agresji słownej skierowanej przeciwko osobie

Rok	Odsetek skazanych kobiet za przestępstwa z użyciem agresji % ²	Kobiety w wieku 17—20 lat skazane za przest. z użyciem agresji Ib.	Kobiety w wieku 17—20 lat skazane za przestępstwa z użyciem agresji			Kobiety w wieku 21 i pow. skazane za przest. z użyciem agresji Ib.	Kobiety w wieku 21 i pow. skazane za przestępstwa z użyciem agresji		
			Agresja fizyczna		Agresja słowna		Agresja fizyczna		Agresja słowna
			Przest. przeciwko mieniu	Przest. przeciwko osobie	Przest. przeciwko osobie		Przest. przeciwko mieniu	Przest. przeciwko osobie	Przest. przeciwko osobie
			% ³	% ³	% ³		% ⁴	% ⁴	% ⁴
1972	22,8	640	53,9	34,1	12,0	3756	15,7	58,7	25,6
1973	22,3	618	57,4	31,9	10,7	3163	17,8	60,1	22,1
1974	18,2	572	57,2	33,0	9,8	2599	21,8	57,7	20,5
1975	16,4	540	65,2	28,0	6,8	2595	19,8	59,2	21,0
1976	16,9	517	65,4	27,5	7,1	2383	22,4	61,5	16,1
1977	15,5	458	72,1	22,5	5,4	1716	29,9	56,2	13,9
1978	14,1	517	74,3	21,8	3,9	1759	33,2	53,1	13,7
1979	13,5	381	70,4	26,2	3,4	1832	31,2	54,6	14,2
1980	13,7	370	71,9	26,5	1,6	1833	32,1	55,0	12,9
1981	15,2	308	74,4	22,4	3,2	1557	31,4	58,1	10,5
1982	14,8	324	79,3	13,0	7,7	2045	31,9	69,0	19,1
1983	17,1	323	73,7	19,2	7,1	2085	29,9	50,8	19,3
1984	12,8	267	73,8	19,5	6,7	1450	33,8	48,4	17,9
1985	12,0	273	74,4	19,1	6,6	1808	32,6	43,0	24,4
1986	13,1	289	61,6	25,6	12,8	2296	27,9	44,0	28,1
1987	13,3	334	69,5	19,2	11,4	2363	28,2	42,6	29,2

¹ Dane statystyczne — źródło: Wydz. Statystyki Departamentu Organizacyjnego Min. Sprawiedliwości.

² Procent obliczono od ogółu skazanych kobiet.

³ Procent obliczono od ogółu młodocianych (17—20 lat) kobiet skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

⁴ Procent obliczono od ogółu dorosłych (21 i pow.) kobiet skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

Analizując czyny stanowiące wyraz agresji słownej przeciwko osobie obserwujemy podobne tendencje u mężczyzn i kobiet niezależnie od wieku. Liczba skazań za te czyny wyraźnie (nieraz kilkakrotnie) zmniejsza się w latach 1977—1981, aby potem gwałtownie wzrosnąć do poprzedniego lub nawet wyższego poziomu. Wyjaśnienie tych zmian przyniesie dalsza analiza.

4.3. Przejdźmy teraz do wyników analizy nasilenia skazań za niektóre rodzaje przestępstw z użyciem agresji.

W ogólnej liczbie przestępstw z użyciem agresji udział skazań za poszczególne przestępstwa jest oczywiście bardzo różny. Największą pozycję

stanowi kradzież zuchwała lub z włamaniem, przestępstwo znęcania się fizycznie lub moralnie nad członkiem rodziny, uszkodzenie ciała oraz udział w bójce. Stosunkowo nieliczne są skazania za rozbój, czynną napaść na funkcjonariusza MO, czy naruszenie nietykalności cielesnej. Zupełnie znikome są odsetki skazań za uszkodzenie mienia, zgwałcenie, zniewagi i zabójstwo. Czyny uznane za poważne (np. zabójstwo, rozbój, ciężkie uszkodzenie ciała, zgwałcenie) nie stanowią problemu ilościowego.

Odsetki mężczyzn skazanych za zabójstwo są zdecydowanie stabilne w całym analizowanym okresie¹⁶ i wynoszą ok. pół procent wśród ogółu

Tablica 4. Mężczyźni skazani¹ za niektóre przestępstwa z użyciem agresji

Rok	Mężczyźni skazani za przestępstwa z użyciem agresji								
	art. 148 k.k.			art. 156 k.k.			art. 158 i 159 k.k.		
	ogółem	17—20 lat	21 i po w.	ogółem	17—20 lat	21 i pow.	ogółem	17—20 lat	21 i pow.
	% ²	% ⁴	% ⁴	% ²	% ³	% ⁴	% ²	% ³	% ⁴
1972	0,4	0,2	0,4	15,7	14,5	16,2	14,8	19,4	12,8
1973	0,5	0,3	0,5	14,2	12,9	14,8	15,8	20,0	13,9
1974	0,6	0,3	0,8	13,3	11,5	14,2	15,4	20,1	13,1
1975	0,5	0,3	0,7	13,5	11,1	14,6	14,0	18,4	11,9
1976	0,7	0,4	0,8	12,9	10,8	13,9	14,1	18,3	12,2
1977	0,6	0,3	0,7	11,4	8,6	12,7	11,6	15,2	9,8
1978	0,5	0,3	0,6	11,4	8,3	12,8	10,7	14,9	8,9
1979	0,5	0,3	0,6	11,1	8,5	12,2	10,4	13,9	9,0
1980	0,5	0,4	0,6	11,6	8,8	12,7	10,8	14,2	9,4
1981	0,6	0,1	0,5	11,3	7,6	12,7	10,3	13,3	9,1
1982	0,4	0,1	0,3	9,3	6,0	10,5	9,1	10,9	8,5
1983	0,5	0,3	0,6	9,8	6,6	10,8	8,3	10,8	7,5
1984	0,5	0,3	0,6	8,7	6,3	9,3	7,9	11,3	6,9
1985	0,6	0,3	0,6	8,8	7,3	9,2	6,9	12,1	5,6
1986	0,5	0,4	0,5	10,3	8,4	10,6	8,0	13,7	6,7
1987	0,4	0,3	0,5	10,1	8,4	10,7	7,5	13,2	6,3

¹ Dane statystyczne: — Źródło — Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości; obliczenia własne.

² Procent obliczony od ogółu mężczyzn skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

³ Procent obliczony od ogółu młodocianych (17—20 lat) mężczyzn skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

* Procent obliczony od ogółu dorosłych (21 i po w.) mężczyzn skazanych w danym roku za przestępstwa z użyciem agresji.

¹⁶ O względnej stabilności skazań za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w okresie do 1976 r. pisze J. Jasiński: *Charakterystyka przestępczości ujawnionej*, w: *Zagadnienia nieprzystosowania społecznego i przestępczości w Polsce*, pod red. J. Jasińskiego, Warszawa 1978, s. 35. O dalszych zmianach w dynamice skazań za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu por. także idem. *Dynamika przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu a zmiany w polityce karnej wobec ich sprawców*, „Państwo i Prawo”, 1986, nr 9.

Tablica 4. c.d.

Rok	Mężczyźni skazani za przestępstwa z użyciem agresji								
	art. 168 k.k.			art. 181 k.k.			art. 182 k.k.		
	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ²	17—20 la % ³	21 i pow. % ⁴
1972	1,9	2,9	1,5	0,9	0,6	1,1	5,5	6,8	4,9
1973	2,3	3,3	1,8	1,1	0,8	1,3	6,0	6,8	5,6
1974	2,8	3,6	2,3	1,1	0,6	1,3	5,5	5,5	5,5
1975	2,5	2,9	2,3	1,0	0,7	1,1	5,1	5,4	4,9
1976	2,4	2,6	2,2	0,8	0,5	0,9	4,1	3,9	4,2
1977	2,4	2,7	2,2	0,6	0,3	0,7	3,7	3,7	3,8
1978	2,0	2,1	1,9	0,6	0,3	0,7	3,2	3,0	3,2
1979	2,0	2,1	1,9	0,6	0,3	0,7	3,0	2,5	3,3
1980	2,0	2,3	1,9	0,5	0,3	0,6	2,7	2,3	2,8
1981	1,9	2,4	1,7	0,4	0,2	0,5	2,1	1,8	2,2
1982	1,6	2,0	1,5	0,6	0,3	0,7	2,0	1,6	2,2
1983	2,0	2,6	1,8	0,4	0,2	0,5	1,8	1,5	1,8
1984	2,3	3,2	2,1	0,4	0,1	0,4	1,7	1,5	1,7
1985	2,2	2,8	2,0	0,7	0,4	0,8	2,5	2,3	2,5
1986	2,0	3,5	1,7	3,0	1,4	3,3	6,3	5,4	6,5
1987	1,9	2,9	1,7	4,0	1,8	4,6	7,0	6,1	7,3

Rok	Mężczyźni skazani za przestępstwa z użyciem agresji								
	art. 184 k.k.			art. 208 k.k.			art. 209, 210 i 211 k.k.		
	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ³	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴
1972	14,6	0,5	20,8	19,3	31,4	14,0	5,8	10,0	3,9
1973	13,6	1,4	19,3	19,5	29,7	14,7	6,4	11,1	4,3
1974	12,7	1,2	18,5	23,0	34,2	17,3	7,2	11,3	5,1
1975	15,9	1,2	22,7	24,8	38,7	18,3	6,4	10,3	4,6
1976	15,8	1,3	22,6	28,2	42,2	21,6	6,0	9,7	4,2
1977	15,1	1,2	22,0	34,6	47,7	28,1	7,1	11,4	4,9
1978	17,2	1,5	24,2	34,8	48,9	28,5	6,7	11,0	4,8
1979	17,0	1,5	23,6	36,2	51,7	29,6	6,9	11,1	5,2
1980	16,9	1,5	23,0	35,5	50,1	29,7	6,9	11,3	5,2
1981	17,6	1,8	23,7	37,4	53,6	31,1	6,5	10,9	4,9
1982	13,8	1,9	18,1	41,5	58,6	35,2	6,7	9,5	5,7
1983	17,3	1,9	22,1	41,2	58,7	35,8	5,6	9,7	4,4
1984	17,7	1,8	22,2	40,9	53,6	37,2	8,3	13,9	6,7
1985	21,2	2,1	26,1	34,7	49,0	31,1	7,9	13,9	6,4
1986	16,5	1,7	20,0	28,3	44,2	24,6	5,6	10,3	4,5
1987	15,0	1,6	18,5	27,9	45,0	24,4	5,4	9,6	4,6

Tablica 4. c.d.

Mężczyźni skazani za przestępstwa z użyciem agresji

Rok	art. 212 k.k.			art. 233 i 234 k.k.			art. 236 k.k.		
	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴	ogółem % ²	17—20 lat % ³	21 i pow. % ⁴
1972	2,1	2,5	2,0	9,3	6,6	10,4	4,7	2,3	5,8
1973	2,1	2,3	2,0	9,5	7,0	10,6	4,6	2,2	5,7
1974	2,3	2,6	2,1	8,7	5,6	10,2	3,6	1,6	4,7
1975	2,5	2,7	2,4	7,1	5,1	8,1	2,9	1,6	3,6
1976	2,7	2,9	2,6	6,5	4,3	7,5	2,4	1,3	2,9
1977	2,9	3,1	2,8	5,6	3,7	6,6	1,8	0,8	2,3
1978	3,3	3,9	3,1	5,3	3,6	6,1	1,6	0,8	2,0
1979	3,1	3,2	3,1	4,8	3,1	5,6	1,4	0,6	1,8
1980	3,8	4,2	3,7	4,5	2,8	5,2	1,3	0,5	1,7
1981	4,0	4,0	4,0	3,8	2,3	4,3	1,4	0,5	1,7
1982	4,2	4,1	4,2	2,6	1,5	3,1	4,8	2,1	5,8
1983	3,1	2,9	3,2	3,8	2,5	4,1	2,7	1,2	3,1
1984	3,5	3,7	3,5	3,4	2,1	3,7	1,7	0,9	2,0
1985	3,4	4,1	3,3	3,6	2,5	3,9	3,1	1,4	3,6
1986	3,1	3,5	3,0	3,6	2,6	3,8	5,5	2,1	6,3
1987	3,3	4,1	3,1	3,4	2,1	3,8	5,2	2,3	6,0

mężczyzn skazanych za przestępstwa z użyciem agresji. Odsetki te są nieco niższe u młodocianych 0,3—0,4% niż u dorosłych 0,5—0,8%.

Porównując nasilenie skazań za uszkodzenia ciała potraktowano łącznie czyny zakwalifikowane z art. 156 § 1, 2 i 3, tj. zwykle i lekkie uszkodzenie ciała oraz nieumyślne uszkodzenie ciała. Odsetki mężczyzn skazanych łącznie za uszkodzenie ciała uległy znacznemu, stopniowemu zmniejszeniu z 15,7 do 10,1%. Przy czym kształtuje się to podobnie zarówno wśród mężczyzn młodocianych (od 14,5 do 8,4%), jak i wśród dorosłych (od 16,2 do 10,7%).

Czyny polegające na udziale w bójce i pobiciu (art. 158 § 1, 2, 3 i art. 159 k.k.) analizowano łącznie, niezależnie od skutków wynikłych dla osoby poszkodowanej. Nasilenie skazań za te przestępstwa w latach 1972—1976 nieznacznie wzrastało, a od 1978 r. wyraźnie maleje, osiągając w 1987 r. poziom 7,5%. Młodociani mężczyźni skazani za udział w bójce lub pobiciu stanowili w 1972 r. 19,4%, a w 1987 r. 13,2% ogółu młodocianych mężczyzn skazanych za przestępstwa z użyciem agresji. U mężczyzn dorosłych odsetki skazanych za te przestępstwa wynoszą odpowiednio 12,8 i 6,3%. Spadek odsetka młodocianych i dorosłych mężczyzn ska-

zanych za udział w bójce lub pobiciu jest więc podobny w analizowanym okresie.

Do przestępstw z użyciem agresji włączono, jak była o tym mowa, zgwałcenie. W omawianym okresie nasilenie skazań za to przestępstwo wykazuje znaczną stabilność stanowiąc w całej zbiorowości mężczyzn skazanych za przestępstwa o cechach agresji przeciętnie 2%. Odsetki skazanych za gwałt są prawie identyczne u młodocianych i dorosłych mężczyzn. Przestępstwo to, mimo że w strukturze przestępstw z użyciem agresji nie stanowi poważniejszego udziału, jest traktowane ze szczególną uwagą, ze względu na zawarty w tym czynie znaczny stopień niebezpieczeństwa społecznego. Zasluguje więc na podkreślenie, że skazania za to przestępstwo nie wzrastają ani u sprawców młodocianych, ani u dorosłych będących w wieku 21 lat i powyżej. Przy czym, jak wiadomo, jest to przestępstwo popełniane z reguły przez ludzi młodych w wieku poniżej 30 lat.

Czyny stanowiące zniewagę (art. 181 k.k.) również nie odgrywają większej roli w strukturze przestępczości o cechach agresji. W całym analizowanym okresie oscylują one w granicach 1%, przy czym wyraźnie wzrosły w ciągu ostatnich dwóch lat (do 3—4% rocznie).

Tendencję spadkową w prawie całym analizowanym okresie, z gwałtownym wzrostem liczby skazań w latach 1986—1987 obserwujemy w przypadku naruszenia nietykalności cielesnej (art. 182 k.k.). Szczególnie występuje to w odniesieniu do młodocianych, obniżenie skazań jest tu prawie czterokrotne.

Spadek skazań za to prywatno-skargowe przestępstwo obserwowano już od wielu lat i łączono je ze zmianami przepisów, które miały m.in. na celu zmniejszenie obciążenia sądów sprawami z oskarżenia prywatnego¹⁷. Co jednak spowodowało wyraźny wzrost właśnie tych przestępstw w latach 1986—1987? Jak wynika z analizy danych ze statystyki sądowej i milicyjno-prokuratorskiej¹⁸ w tym okresie — wzrost ten można m.in. łączyć z wprowadzeniem przez ustawę o szczególnej odpowiedzialności karnej rozszerzenia trybu uproszczonego i przyspieszonego oraz wprowadzeniem nowego trybu nakazowego. Spowodowało to zwiększenie wpływu do sądów spraw rozpatrywanych w tych trybach, których przynajmniej część w latach poprzednich nie trafiały do sądu, lecz zostałyby umorzona przez prokuratora. Trzeba przypomnieć przy tym, że przed

---

¹⁷ J. Jasiński: *Charakterystyka...*

¹⁸ W 1984 r. było 497 osób podejrzanych o popełnienie czynu z art. 181 k.k. i 904 z art. 182 k.k. W następnych latach liczby te znacznie wzrosły i wynosiły: w 1986 r. ark 181 — 3858, art. 182 — 4790, oraz w 1987 r. art. 181 — 3888, ark 182 — 4318.

uchwaleniem ustawy epizodycznej tryb przyspieszony nie obowiązywał na terenie całego kraju.

Przestępstwo z art. 184 k.k. — znęcanie się nad członkiem rodziny — stanowi znaczną pozycję w strukturze przestępczości w ogóle a także przy uwzględnianiu wyłącznie przestępstw z użyciem przemocy. Skazania za to przestępstwo wykazują w analizowanym okresie względną stabilność (odsetki kształtują się w rozmiarach od 14,6% w 1972 r. do 17,7% w 1987 r.)¹⁹. Czyny te stanowią znaczną liczbowo grupę przestępstw — średnio 9—10 tys. rocznie — obok takich czynów, jak: uszkodzenie ciała, udział w bójce lub pobiciu, oraz kradzież dokonana w sposób zuchwały lub z włamaniem. Udział młodocianych w tym przestępstwie jest znikomy — w granicach 1—2%. Odsetki skazanych dorosłych mężczyzn wynoszą 18—26% ogółu mężczyzn skazanych za przestępstwa z użyciem agresji. Warto również podkreślić, że skazania kobiet z tego artykułu, aczkolwiek nieliczne, stanowią jednak rocznie ok. 6—7% skazań kobiet, które dokonały przestępstw o charakterze agresywnym.

Dotychczasowa analiza wykazała, że wzrosło nasilenie skazań za przestępstwa przeciwko mieniu z użyciem agresji. Wyniki okazały się jednak bardziej zróżnicowane, gdy rozpatrywaliśmy osobno poszczególne rodzaje przestępstw przeciwko mieniu. Przed omówieniem tych wyników trzeba jednak wyjaśnić, że obowiązujący kodeks karny w istotny sposób zmodyfikował niektóre przepisy dotyczące kradzieży i rozboju. Wyodrębniony został nowy stan faktyczny, nazwany przez ustawodawcę „kradzieżą dokonaną w sposób szczególnie zuchwały” (art. 208 k.k.). W myśl tego przepisu osądzone są czyny kwalifikowane dawniej bądź jako rozbój (art. 259 k.k. z 1932 r.), bądź jako kradzież mienia indywidualnego (art. 257 k.k. z 1932 r.), a polegające np. na wyrwaniu przez sprawcę torebki osobie poszkodowanej. Zawężony został w ten sposób zakres czynów wypełniających ustawowe znamiona przestępstwa rozboju art. 210 k.k.²⁰ Ponadto należy jeszcze wyjaśnić, że w art. 208 k.k. stan fak-

---

¹⁹Warto tu dodać, że skazania za przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży (w tym także za przestępstwo znęcania się nad rodziną, które przed 1 I 1970 r. ścigane było na podstawie art. 23 ustawy z dnia 10 XII 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu) wykazywały od lat tendencję wzrostową (od 2—3% udziału w ogólnej przestępczości w latach pięćdziesiątych do 9—11% w latach siedemdziesiątych (J. J a s i ń s k i: *Charakterystyka...* s. 68).

²⁰W praktyce jednak mimo obowiązywania tych przepisów od wielu lat występują trudności w ustaleniu precyzyjnych kryteriów odróżniających kradzież szczególnie zuchwałą od rozboju. Por. *Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej z dnia 25 VI 1920 r. w sprawie odpowiedzialności karnej za przestępstwo określone w art. 208 k.k. (VII KZP 48/78)*, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego — IKiW, 1980, nr 8. O wątpliwościach przy kwalifikowaniu konkretnych czynów jako kradzieży zuchwałą czy zwykłą lub rozbój por. także O. G ó r n i c k i: *Z problema-*

tyczny sformułowany jest alternatywnie i obejmuje nie tylko kradzież zuchwałą, ale również kradzież z włamaniem (która nie była poprzednio uregulowana odrębnym przepisem). Z uwagi na taką konstrukcję art. 208 k.k. (w którym mamy właściwie do czynienia z dwoma odmiennymi i alternatywnie sformułowanymi stanami faktycznymi) powstaje pewien problem z punktu widzenia oceny, czy przestępstwo to zawsze zawiera element agresji. O ile kradzież zuchwałą w większości przypadków możemy uznać za czyn o cechach agresji²¹, o tyle przy kradzieży z włamaniem, przynajmniej w niektórych przypadkach można mieć co do tego wątpliwości.

Nie mamy dokładnej orientacji jaka jest proporcja skazań za kradzież zuchwałą i kradzież z włamaniem, bowiem statystyka sądowa nie pozwala na wyodrębnienie z czynów zakwalifikowanych z art. 208 k.k. tych, które stanowią kradzież zuchwałą. Pewną orientację możemy mieć na podstawie statystyki milicyjno-prokuratorskiej dotyczącej przestępstw stwierdzonych, według której kradzież zuchwałą stanowiła w 1973 r. tylko 12% wszystkich czynów zakwalifikowanych z art. 208 k.k.²² Mimo tych wątpliwości postanowiono jednak uwzględnić w analizie skazania za przestępstwa z tego artykułu.

Od 1972 r. do 1984 r. nastąpił wyraźny, dwukrotny wzrost liczby tych skazań, przy czym proporcjonalnie wyższy był on wśród dorosłych (z 14 do 37,2%) niż wśród młodocianych (z 31,4 do 58,7%). W ostatnich trzech latach występuje pewien spadek tych skazań, choć w dalszym ciągu jest ich jeszcze zdecydowanie więcej niż w 1972 r. W sumie więc w analizowanym okresie skazania za kradzież zuchwałą i kradzież z włamaniem zdecydowanie rosną.

Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy wyniki te świadczą faktycznie o wzroście przestępstw przeciwko mieniu z użyciem przemocy, czy też

---

tyki kradzieży szczególnie zuchwałej, „Problemy Praworządności”, 1971, nr 11 oraz W. Gutekunst: *Kradzież szczególnie zuchwałą a rozbój*, „Problemy Praworządności”, 1973, nr 7.

²¹ W myśl orzecznictwa Sądu Najwyższego w zachowaniu sprawcy, wypełniającym dyspozycje art. 208 k.k., niekoniecznie musi występować element agresji (przemocy). Kradzież szczególnie zuchwałą zachodzi także, gdy sprawca „swoim jawnym zachowaniem wykazuje postawę lekceważącą, lub wyzywającą wobec posiadacza rzeczy lub jego otoczenia, obliczoną na zaskoczenie lub zastraszenie, a w szczególności wtedy, gdy stosuje przemoc w postaci nie stanowiącej jednak gwałtu na osobie”.

²² Obliczono na podstawie danych przedstawionych w artykule K. Syzdul, A. Mość isquier: *Przestępstwa stwierdzone w latach 1970—1974 oraz osoby podejrzane o ich dokonanie*, „Archiwum Kryminologu”, t. VII, 1976. Według danych ze Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w 1987 r. odsetek kradzieży zuchwałąj wśród czynów zakwalifikowanych z art. 208 k.k. wyniósł 7,8%.

przynajmniej częściowo są spowodowane praktyką sądową, polegającą np. na częstszym kwalifikowaniu konkretnych czynów jako kradzież zuchwałą, a nie jako rozbój, tym bardziej że w tym samym czasie liczba skazań za rozbój jest względnie stabilna i kształtuje się na poziomie 6—8% rocznie w strukturze przestępczości z użyciem agresji (tj. 10—13% u młodocianych i 4—7% u dorosłych). W poprzednich latach, jeszcze przed wejściem w życie nowego kodeksu karnego, obserwowano (aż do 1972 r.) wyraźny wzrost skazań za rozbój²³.

Ostatnim przestępstwem przeciwko mieniu dokonany z użyciem agresji jest uszkodzenie mienia (art. 212 k.k.). Nie są to jednak czyny szczególnie liczące się w ogólnej strukturze przestępczości, choć oczywiście mogą przynosić znaczne szkody materialne i być szkodliwe społecznie, zwłaszcza w przypadku sprawców młodocianych. Proporcja skazań za to przestępstwo kształtuje się w miarę stabilnie w granicach 2—4%, przy czym do 1982 r. występowała pewna tendencja wzrostowa, a następnie zaznaczył się lekki spadek liczby skazań.

Na uwagę zasługuje również wyraźnie zarysowany stały i systematyczny spadek nasilenia skazań za dokonanie czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub na funkcjonariusza milicji obywatelskiej z 9,3% w 1972 r. do 3,4% w 1987 r.

W przestępczości o cechach agresji dorosłych mężczyzn przestępstwa z tych artykułów odgrywają nieco większą rolę niż w przestępczości agresywnej mężczyzn młodocianych. O ile zmniejszenie się odsetka skazań w 1982 r. może być wyjaśnione faktem rozszerzenia kompetencji sądów wojskowych w okresie stanu wojennego, o tyle uprzedni systematyczny spadek skazań za przestępstwa tego typu musi być interpretowany zmianami w polityce ścigania i orzekania.

Dane ze statystyki milicyjno-prokuratorskiej (które też potwierdzają spadek liczby osób podejrzanych o te przestępstwa) wskazują że tendencja ta utrzyma się również w 1988 r.²⁴ Warto przy tym odnotować, że liczba osób skazanych z art. 233 i 234 k.k. prawie równa jest liczbie podejrzanych o popełnienie tych przestępstw według statystyki milicyjno-prokuratorskiej (np. w 1986 r. zostało skazanych 2135 osób, a podejrzanych o dokonanie tych czynów było 2855)²⁵.

W przypadku skazań z art. 236 k.k. sytuacja jest zupełnie inna. Przez

---

²³E. Syzduł, A. Mościskier: *op. cit.* oraz J. Małec: *Rozbój w Polsce. Podstawowe dane o czynach, sprawcach i karach*. Referat na konferencję „Rozbój — etiologia i profilaktyka” Warszawa 171 1978.

²⁴O ile bowiem w 1986 r. było 2855 osób podejrzanych o dokonanie przestępstwa z art. 233 lub 234 k.k., o tyle w 1987 i 1988 r. — liczby te wynosiły odpowiednio 2209 i 1693. Dane ze Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych.

²⁵ Dane ze Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych.

pierwsze 10 lat obserwujemy również stałe zmniejszenie się odsetka skazań za dopuszczenie się znieważenia funkcjonariusza milicji obywatelskiej z 4,7% w 1972 r. do 1,4% w 1981 r. i gwałtowne podwyższenie się proporcji skazań w 1982 r. oraz, począwszy od 1985 r., spadek do poprzedniego poziomu. Systematyczny spadek skazań za to przestępstwo można także (jak w przypadku skazań z art. 233 i 234 k.k.) przynajmniej częściowo łączyć ze zmianą polityki karnej. Natomiast znaczny ich wzrost w 1982 r. prawdopodobnie został spowodowany zaostrzeniem kryteriów kwalifikowania czynów z tego przepisu w okresie obowiązywania dekretu o stanie wojennym, a częściowo także faktycznym zwiększeniem się liczby zachowań mogących być uznane jako wypełniające dyspozycję art. 236 k.k. Wyraźne podwyższenie liczby skazań w ostatnich trzech latach należy łączyć z obowiązywaniem ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej, która zdecydowanie rozszerzyła postępowanie w ramach trybu uproszczonego i przyspieszonego. Wynika to wyraźnie z następujących danych milicyjno-prokuratorskich: osób podejrzanych o popełnienie czynu z art. 236 k.k. było: w 1983 r. 2205, w 1986 r. 5744, w 1987 r. 4515, a w 1988 r. już tylko 2728²⁶. W okresie obowiązywania ustawy epizodycznej trafiały więc do sądu sprawy, których przynajmniej część byłaby przedtem umorzona przez prokuratora. Jak wynika z przytoczonych danych ze statystyki milicyjno-prokuratorskiej, już w 1988 r. znacznie obniży się odsetek skazań z art. 236 k.k.

4.4. W tablicy 5 i 6 przedstawiono rozmiary przestępczości z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynów tj. w miastach i na wsi²⁷. Proporcja przestępstw o cechach agresji przypadających na miasto i wieś odpowiada ogólnej liczbie skazań za przestępstwa popełnione w mieście (2/3) i na wsi (1/3)²⁸. Porównanie danych o skazaniach na wsi i w mieście świadczy nie tylko o tendencji spadkowej w rozmiarach przestępczości w analizowanym okresie 16 lat (o czym już była mowa), ale wskazuje też, że zmniejszenie się zarówno skazań w ogóle, jak i za czyny z użyciem agresji występuje w podobnej proporcji i na wsi i w mieście, przy czym uwzględniono fakt, że w latach 1972—1987 ogólna

---

²⁶ Dane ze Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych.

²⁷ W tablicach tych ujęto wszystkie skazania z poszczególnych artykułów w mieście i na wsi bez rozbicia na wiek i płeć, gdyż statystyka sądowa nie uwzględnia takiego podziału.

²⁸ Warto tu może wyjaśnić następującą kwestię: przy uwzględnianiu miejsca popełnienia przestępstwa stwierdzamy, że liczba przestępstw popełnionych w mieście jest zdecydowanie większa niż na wsi. Natomiast gdybyśmy uwzględnili miejsce zamieszkania sprawcy, to różnica ta uległaby zmniejszeniu do nk. 15%. A więc nasilenie przestępczości ludności miejskiej jest wyższe tylko o 15% od przestępczości ludności wiejskiej, por. J. J a s i ń s k i: *Rozmiary...*

Tablica 5. Osoby skazane¹ za przestępstwa² z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu w latach 1972—1987

Rok	Skazani ogółem lb.	Współ-czynnik przest. ³	Współ-czynnik przest. dla miasta (ogół) skazań w mieście	Współ-czynnik przest. dla wsi (ogół) skazani na wsiach	Ogółem skazani (mężczyźni i kobiety) za przestępstwa z użyciem agresji					
					ogółem		miasto		wieś	
					Ib.	% ⁴	lb.	% ⁵	lb.	% ⁶
1972	169 321	70,6	81,9	57,1	73 368	43,3	45 485	42,7	27 869	44,5
1973	152 176	61,6	73,3	47,7	69 572	45,7	44 198	45,1	25 302	46,8
1974	147 469	58,1	70,4	43,3	62 030	42,1	40 259	41,7	21 637	42,8
1975	161 286	65,2	72,8	54,3	64 776	40,2	41 537	39,7	23 121	41,0
1976	159 363	63,5	72,1	50,9	62 620	39,3	41 106	38,7	21 381	40,5
1977	137 847	54,3	62,1	42,4	54 867	39,8	37 639	40,1	17 126	39,2
1978	157 463	61,7	70,0	49,0	58 398	37,1	39 956	37,5	18 356	36,4
1979	153 026	59,3	68,2	45,8	54 563	35,6	37 524	35,8	16 865	35,4
1980	151 958	58,7	67,2	45,5	54 664	36,0	37 390	35,8	17 155	36,3
1981	126 403	48,5	55,1	38,2	48 953	38,7	33 711	39,0	15 184	38,3
1982	148 456	56,9	67,8	41,4	55 385	37,3	39 447	38,8	15 887	34,0
1983	141 768	53,6	60,1	43,4	54 662	38,5	37 836	39,2	16 872	37,4
1984	125 132	47,0	53,0	37,7	46 008	36,8	32 558	38,0	13 412	34,1
1985	149 414	56,0	63,3	44,5	53 154	35,6	37 946	36,8	15 191	32,8
1986	153 037	57,1	66,1	60,3	59 518	38,9	43 477	40,1	16 016	35,9
1987	166 753	61,9	72,4	45,0	64 988	39,0	48 199	40,1	16 759	36,0

¹ Dane statystyczne — źródło: Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości; obliczenia własne.

² Nie uwzględniono w zestawieniu przestępstw prywatno-skargowych, w których liczba skazań waha się od 8 tys. w 1972 r. do 3 tys. w 1982 r.

³ Liczba skazań na 10 tys. ludności w wieku 17 i więcej lat.

⁴ Procent od ogółu skazanych.

⁵ Procent od ogółu skazanych w mieście.

⁶ Procent od ogółu skazanych na wsi.

liczba ludności w mieście wzrosła o 5 milionów 200 tys. a na wsi zmalała o 800 tys.

Analiza nasilenia skazań za poszczególne przestępstwa popełnione w mieście i na wsi doprowadza do następujących stwierdzeń. Skazania za zabójstwo i zgwałcenie odznaczają się względną stabilnością w omawianym okresie i kształtują się w podobnej proporcji na wsi i w mieście. Rosną systematycznie i na wsi, i w mieście odsetki skazań za uszkodzenie mienia. Natomiast nasilenie skazań za dokonanie czynnej napaści na funkcjonariusza MO systematycznie maleje. W przypadku skazań za inne przestępstwa mamy nieco odmienną sytuację w mieście i na wsi. Tak

więc skazania za uszkodzenie ciała (które stanowią wyższą pozycję w strukturze przestępczości na wsi niż w mieście) wykazują wyraźną tendencję spadkową i w mieście (z 13% w 1972 r. do 8,9% w 1987 r.), i na wsi (z 19,5% w 1972 r. do 14,1% w 1987 r.). Przy czym zmniejszenie nasilenia skazań z tego przepisu jest wyraźniejsze w mieście niż na wsi.

Przestępstwo polegające na udziale w bójce lub pobiciu jest bardziej charakterystyczne dla przestępczości na wsi niż w mieście. Udział tych czynów w strukturze przestępczości w mieście jest względnie stabilny i kształtuje się w granicach ok. 4—8% ogółu skazań za przestępstwa o cechach agresji w mieście. Obserwujemy natomiast tendencję spadkową, gdy chodzi o rozmiary skazań za udział w bójce i pobiciu na wsi z 27,9% do 13%.

Powiedzieliśmy również poprzednio o względnej stabilności skazań w Polsce za przestępstwo znęcania się fizycznie lub moralnie nad członkiem rodziny (art. 184 k.k.). Tendencja ta występuje również wyraźnie w

Tablica 6. Osoby skazane¹ za niektóre przestępstwa z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu w latach 1972—1987

Rok	Osoby skazane za przestępstwa z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu								
	art. 148 k.k.			art. 156 k.k.			art. 158 i 159 k.k.		
	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴
1972	0,4	0,4	0,4	15,5	13,0	19,5	14,9	7,0	27,9
1973	0,5	0,4	0,6	14,1	12,2	17,3	16,0	8,1	29,7
1974	0,6	0,5	0,8	13,1	11,3	16,5	15,5	8,6	28,5
1975	0,6	0,6	0,6	13,2	11,6	16,7	14,1	7,4	26,0
1976	0,7	0,7	0,8	12,8	10,8	16,7	14,3	8,2	25,9
1977	0,6	0,5	0,7	11,3	9,4	15,6	11,7	7,1	21,9
1978	0,5	0,5	0,6	11,4	9,5	15,5	10,8	6,3	20,4
1979	0,6	0,5	0,7	11,1	9,2	15,5	10,6	6,3	20,2
1980	0,6	0,5	0,7	11,6	9,6	16,0	11,0	6,6	20,6
1981	0,7	0,6	0,9	11,2	8,4	17,6	10,5	7,7	16,8
1982	0,5	0,4	0,6	9,3	7,6	13,6	9,4	5,9	18,1
1983	0,5	0,6	0,5	9,8	8,2	13,4	8,6	5,5	15,8
1984	0,6	0,6	0,6	8,7	7,2	12,2	8,1	4,8	16,1
1985	0,6	0,6	0,7	8,8	7,2	12,6	6,9	5,1	11,5
1986	0,6	0,6	0,6	10,2	8,8	13,9	8,2	5,9	14,2
1987	0,5	0,5	0,5	10,2	8,9	14,1	7,7	5,8	13,0

¹ Dane statystyczne — źródło: Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości; obliczenia własne.

² Procent obliczony od ogółu osób skazanych za przestępstwa z użyciem agresji.

³ Procent obliczony od ogółu osób skazanych za przestępstwa z użyciem agresji popełnione w mieście.

⁴ Procent obliczony od ogółu osób skazanych za przestępstwa z użyciem agresji popełnione na wsi.

Tablica 6 c.d.

Rok	Osoby skazane za przestępstwa z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu								
	art. 168 k.k.			art. 181 k.k.			art. 182 k.k.		
	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴
1972	1,8	1,8	1,9	0,9	1,4	0,3	5,3	6,8	2,8
1973	2,2	2,0	2,3	1,1	1,6	0,4	5,8	7,7	2,5
1974	2,6	2,5	2,9	1,1	1,5	0,2	5,3	6,9	2,4
1975	2,4	2,2	2,6	1,0	1,4	0,3	4,9	6,5	2,0
1976	2,3	2,1	2,7	0,8	1,1	0,2	4,0	5,3	1,5
1977	2,3	1,9	3,0	0,6	0,8	0,2	3,7	4,7	1,4
1978	1,9	1,7	2,4	0,6	0,8	0,1	3,1	4,1	0,9
1979	1,9	1,7	2,3	0,6	0,8	0,1	3,0	3,9	1,0
1980	1,9	1,7	2,5	0,5	0,7	0,1	2,7	3,5	0,7
1981	1,9	1,6	2,5	0,4	0,6	0,1	2,1	2,8	0,6
1982	1,6	1,3	2,2	0,6	0,8	0,1	2,0	2,5	0,7
1983	1,9	1,6	2,6	0,4	0,6	0,2	1,8	2,2	0,8
1984	2,2	2,0	2,7	0,4	0,5	0,2	1,6	2,0	0,8
1985	2,1	1,7	2,9	0,7	0,9	0,3	2,4	2,9	1,3
1986	1,9	1,7	2,7	3,0	3,4	1,9	6,2	7,0	4,2
1987	1,8	1,6	2,5	4,1	4,6	2,9	7,0	7,6	5,1

Rok	Osoby skazane za przestępstwa z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu								
	art. 184 k.k.			art. 208 k.k.			art. 209, 210 i 211 k.k.		
	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴
1972	14,1	14,7	13,1	19,1	23,5	11,9	5,6	7,0	3,4
1973	13,1	13,0	13,4	19,4	23,9	11,6	6,3	7,8	3,7
1974	12,3	11,9	13,2	22,9	27,4	14,5	7,1	8,7	4,4
1975	15,4	14,8	16,4	24,6	29,8	15,3	6,3	7,5	4,1
1976	15,4	15,0	16,3	27,9	33,2	17,8	5,9	7,0	3,8
1977	14,7	13,6	17,4	34,4	39,9	22,4	7,0	8,0	4,7
1978	16,8	15,1	20,5	34,7	40,1	23,0	6,7	7,8	4,2
1979	16,6	15,3	19,7	35,9	41,3	24,0	6,9	5,4	4,5
1980	16,5	15,3	19,2	35,2	40,4	24,0	6,9	5,4	4,5
1981	17,2	15,8	20,3	37,0	42,7	24,6	6,5	5,1	4,4
1982	13,5	12,3	16,5	40,8	45,2	30,0	6,6	5,4	4,2
1983	16,9	15,4	20,1	40,6	45,4	29,8	5,5	6,4	3,4
1984	17,3	15,8	20,9	40,4	45,4	28,5	8,2	9,5	5,1
1985	20,7	18,2	26,8	34,5	38,5	24,4	7,8	9,1	4,6
1986	16,0	14,6	20 J	78,1	31,0	20,2	5,6	6,3	3,5
1987	14,8	13,2	19,4	28,2	30,8	20,9	5,5	6,3	3,2

Tablica 6. c.d.

Rok	Osoby skazane za przestępstwa z użyciem agresji według miejsca popełnienia czynu								
	art. 212 k.k.			art. 233 i 234 k.k.			art. 236 k.k.		
	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴	ogółem % ²	miasto % ³	wieś % ⁴
1972	2,1	2,1	2,2	9,3	10,7	7,1	5,2	6,4	3,2
1973	2,1	2,1	2,1	9,5	10,7	7,6	5,0	6,0	3,2
1974	2,2	2,2	2,3	8,7	9,2	7,2	4,0	4,9	2,5
1975	2,5	2,5	2,5	7,2	7,8	6,1	3,2	3,9	2,2
1976	2,7	2,8	2,6	6,6	4,7	5,4	2,6	2,1	1,6
1977	2,9	3,0	2,6	5,8	6,2	5,1	2,0	2,3	1,3
1978	3,4	3,5	3,1	5,4	5,7	4,7	1,8	1,4	1,2
1979	3,2	3,3	2,8	4,9	5,1	4,2	1,6	1,9	1,1
1980	3,8	4,1	3,2	4,6	4,9	3,9	1,5	1,7	1,0
1981	4,0	4,1	3,8	3,8	3,9	3,6	1,5	1,6	1,1
1982	4,2	4,1	4,4	2,7	2,8	2,4	5,2	6,2	2,8
1983	3,2	3,1	3,3	3,8	4,1	3,2	2,9	3,4	1,2
1984	3,6	3,4	3,9	2,9	3,5	3,3	1,9	2,2	1,2
1985	3,5	3,5	3,5	3,7	4,0	2,9	3,5	3,9	2,6
1986	3,1	3,1	3,0	3,6	3,7	3,1	5,9	6,5	4,4
1987	3,3	3,4	3,2	3,5	3,7	3,0	5,7	6,2	4,1

odniesieniu do miasta (odsetki skazań kształtują się w zasadzie na poziomie 13—16%), natomiast na wsi występuje wzrost skazań za to przestępstwo — z 13,1 w 1972 r. do 20,1 w 1986 r. Jak już powiedziano poprzednio obserwowany od wielu lat wzrost skazań za to przestępstwo jest spowodowany określoną polityką państwa w zakresie ochrony rodziny. Przy czym stabilność skazań z tego przepisu w mieście a wzrost na wsi może świadczyć, że efekty tej polityki (w postaci kierowania do sądów większej liczby takich spraw) występowały nieco później na wsi niż w mieście.

Nasilenie skazań za kradzież zuchwałą i kradzież z włamaniem wzrosło systematycznie do 1984 r., a następnie poczęło nieco spadać, przy czym wzrost ten był w mieście prawie dwukrotny (z 23,5% do 45,2%), a na wsi prawie trzykrotny (z 11,9 do 30%). Udział skazań z art. 208 k.k. jest jednak większy w strukturze przestępczości o cechach agresji w mieście niż na wsi.

Skazania za rozbój są względnie stabilne — ogółem kształtują się w granicach 6—8%, a na wsi ok. 4—4,5%. Natomiast w mieście, począwszy zwłaszcza od 1979 r., obserwujemy tendencję spadkową skazań za to przestępstwo (z 7,8% do 5,4%). Wynik ten zasługuje na podkreślenie, gdyż w większości krajów stwierdza się wzrost tego typu przestępstw.

4.5. Charakteryzując przestępczość z użyciem agresji warto także przedstawić jak kształtowały się w omawianym okresie skazania za przestępstwa, co do których uznano, że miały charakter chuligański. Pojęcie chuligańskiego charakteru czynu, sprecyzowanie jego kryteriów, różnorakie konsekwencje zastosowania kwalifikacji z art. 59 k.k. od wielu lat powoduje liczne dyskusje i kontrowersje w literaturze prawniczej. Nie ustosunkowując się bliżej do tej problematyki, odsyłamy zainteresowanych do istniejącej u nas obszernej literatury. Warto może tylko odnotować, że represyjność naszej polityki karnej wyrażała się m.in. w zwiększaniu rozmiarów skazań za przestępstwa kwalifikowane jako chuligańskie.

Spośród analizowanych przez nas przestępstw z użyciem agresji wybrano te, co do których istnieje możliwość zastosowania art. 59 k.k. oraz fakt ten jest odnotowany w statystyce sądowej. Są to następujące przestępstwa: ciężkie uszkodzenie ciała (art. 155 § 1), lżejsze uszkodzenie ciała (art. 156 § 1 i 2), udział w bójce lub pobiciu (art. 158), użycie niebezpiecznego narzędzia w bójce (art. 159), groźba karalna (art. 166), zmuszanie (art. 167), znieważenie (art. 181), naruszenie nietykalności cielesnej (art. 182), uszkodzenie mienia (art. 212 § 1 i 2), czynna napaść na funkcjonariusza publicznego (art. 233), czynna napaść na funkcjonariusza milicji obywatelskiej (art. 234 § 1), czynny opór władzy (art. 235), znieważenie funkcjonariusza publicznego (art. 236), znieważenie organu państwowego (art. 237).

W ogólnej liczbie skazań w ciągu roku skazani za przestępstwa o charakterze chuligańskim nie stanowią znacznego odsetka. W analizowanym okresie obserwujemy też wyraźny spadek odsetka takich skazań od ok. 10—12% w latach 1972—1973 do 2,8% w 1984 r., a potem (w okresie obowiązywania ustawy epizodycznej) gwałtowny ich wzrost do prawie poprzedniego poziomu (8—9%). Z uwagi jednak na fakt, iż w ogólnej liczbie przestępstw przeważają czyny przeciwko mieniu, analizując przestępczość o charakterze chuligańskim bardziej adekwatne jest odniesienie jej do ogółu skazań za przestępstwa, które mogą być kwalifikowane z art. 59 k.k. Występuje tu oczywiście również tendencja spadkowa skazań za czyny o charakterze chuligańskim (z 46% w 1973 r. do 25,9% w 1984 r.), a począwszy od 1985 r. znaczny ich wzrost (do 58,4% w 1987 r.).

Niejednakowo kształtują się skazania za przestępstwa zakwalifikowane jako chuligańskie w miastach i na wsi. Odsetek skazań za te przestępstwa jest w miastach w miarę stabilny i oscyluje w granicach 25—31% (obniżając się do 19% tylko w latach 1983—1984 i wzrastając do 40% w latach 1986 i 1987). Na wsi zaś skazania za przestępstwa o charakterze chuligańskim są bardziej zróżnicowane i wyraźnie zarysowuje się ich zmniejszenie z 14—15% do 6% w 1984 r., a następnie ponowny

T a b l i c a 7. Osoby skazane¹ za przestępstwa² z użyciem agresji zakwalifikowane jako mające charakter chuligański według płci, wieku i miejsca popełnienia czynu

Rok	Skazani ogółem	Ogółem skazani za przestępstwa z użyciem agresji zakwalifikowane jako chuligańskie		Ogół skazanych za czyny o charakterze chuligańskim		Proporcja skazanych w mieście do skazanych na wsi za czyny o charakterze chuligańskim	Mężczyźni skazani za czyny o charakterze chuligańskim			Kobiety skazane za czyny o charakterze chuligańskim			Proporcja skazanych kobiet do skazanych mężczyzn za czyny o charakterze chuligańskim
				miasto	wieś		młodociani (17—20)	dorośli	proporcja skazań młodocianych do dorosłych	młodociane	dorośle	proporcja skazań młodocianych do dorosłych	
		% ³	% ⁴										
l.b.													
1972	169 321	9,8	40,7	26,7	13,5	65,5	15,4	24,3	38,8	0,2	0,8	18,0	2,5
197	152 176	11,7	46,1	31,5	14,6	68,4	17,5	27,6	38,8	0,2	0,8	18,5	2,2
1574	147 469	11,2	51,3	34,4	16,9	67,0	19,4	30,9	38,6	0,2	0,9	18,5	2,1
1575	161 286	8,8	45,8	30,7	15,1	67,0	17,5	27,3	39,1	0,2	0,7	22,9	2,1
1976	159 363	6,9	38,6	27,3	11,3	70,7	15,0	22,8	39,6	0,2	0,6	20,1	2,1
1577	137 847	6,7	43,2	31,1	12,1	71,9	16,1	26,2	37,9	0,2	0,7	24,9	2,1
1578	157 463	5,3	38,2	28,4	9,8	74,4	14,5	22,9	38,8	0,1	0,7	16,0	2,3
1579	153 026	4,5	34,9	26,3	8,6	75,3	12,1	21,9	35,5	0,1	0,8	16,4	2,6
1580	151 958	4,4	32,9	25,0	7,9	76,1	11,2	21,2	34,9	0,1	0,6	13,9	2,1
1581	126 403	3,9	28,8	20,7	8,1	71,8	9,4	18,8	33,4	0,05	0,5	10,9	1,9
1582	148 456	3,7	28,6	23,1	5,5	80,7	7,8	20,1	27,9	0,07	0,6	10,4	2,7
1583	141 768	3,0	24,5	18,8	5,7	77,0	7,0	16,9	29,4	0,07	0,5	14,3	2,2
1584	125 132	2,8	25,9	19,5	6,4	75,3	7,6	17,5	30,1	0,1	0,6	15,7	3,0
1585	149 414	3,9	35,3	27,2	8,1	76,9	9,2	25,1	26,8	0,1	0,9	13,3	3,0
1986	153 037	8,2	49,1	38,4	10,7	78,2	9,7	37,6	20,4	0,2	1,6	10,2	3,8
1587	166 753	9,1	52,4	41,3	11,1	78,8	9,7	40,9	19,1	0,1	1,7	7,9	3,7

¹ Dane statystyczne — źródło: Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości; obliczenia własne.

² Nie uwzględniono w zestawieniu przestępstw prywatnoskargowych.

³ Procent obliczono od ogółu skazanych w danym roku.

⁴ Procent obliczono od ogółu skazanych za przestępstwa z użyciem agresji, co do których może mieć zastosowanie art. 59 k.k. o chuligańskim charakterze czynu.

⁵ Procent obliczono od ogółu mężczyzn skazanych za przestępstwa z użyciem agresji, co do których może mieć zastosowanie art. 59 k.k. o chuligańskim charakterze czynu.

⁶ Procent obliczono od ogółu kobiet skazanych za przestępstwa z użyciem agresji, co do których może mieć zastosowanie art. 59 k.k. o chuligańskim charakterze czynu.

wzrost do 11% w następnych latach. Biorąc pod uwagę ogół przestępstw zakwalifikowanych jako chuligańskie, stwierdzamy, że ok. 70—80% skazań przypada na czyny popełnione w miastach.

Jak wiadomo, udział kobiet w skazaniach za przestępstwa popełnione z użyciem agresji, a szczególnie za czyny zakwalifikowane jako mające charakter chuligański jest nieznaczny i zawiera się w granicach od 2 do 4%. Jest więc zdecydowanie niższy niż wśród ogółu skazań. Przystępność o charakterze chuligańskim jest wyraźnie domeną mężczyzn.

Biorąc pod uwagę ogół mężczyzn skazanych za przestępstwa zakwalifikowane jako chuligańskie, stwierdzamy, że udział młodocianych (17—20-letnich) w porównaniu do skazań dorosłych nie jest w całym analizowanym okresie jednolity. O ile do 1978 r. wynosił on ok. 40%, o tyle w dalszych latach ulegał, systematycznemu zmniejszeniu, wynosząc w 1987 r. jedynie 19,1%. Obserwujemy więc, że w przypadku młodocianych występuje wyraźny spadek skazań za czyny o charakterze chuligańskim, podczas gdy w odniesieniu do dorosłych zmniejszenie odsetka skazań za czyny kwalifikowane z art. 59 k.k. nie jest tak wyraźne i występuje tylko do 1984 r., a następnie gwałtownie się podnosi. Znalazła tu wyraz słuszna tendencja, postulowana niejednokrotnie przez środowisko naukowe, polegająca na ograniczeniu kwalifikowania przestępstw jako chuligańskich, szczególnie w odniesieniu do sprawców młodocianych. I nawet w okresie zaostrzenia polityki karnej w ostatnich latach w związku z obowiązywaniem ustawy epizodycznej nie nastąpił w stosunku do młodocianych wyraźny wzrost kwalifikowania niektórych z popełnionych przez nich przestępstw jako mających charakter chuligański.

Chuligański charakter można przypisać różnym przestępstwom, a co za tym idzie i bardzo różnym stanom faktycznym — od ciężkiego uszkodzenia ciała, do zastosowania groźby karalnej czy uszkodzenia mienia. Ciekawe rezultaty przyniosła analiza skazań w omawianym okresie za niektóre przestępstwa zakwalifikowane jako chuligańskie.

Ciężkie uszkodzenie ciała (art. 151 § 1 k.k.) stosunkowo rzadko (w ok. 20% przypadków lub rzadziej) jest określone jako posiadające charakter chuligański. Przy czym znacznie rzadziej czyny z tego artykułu uzyskiwały taką kwalifikację w latach 1978—1987 niż w początkowych latach analizowanego okresu.

Nieco inaczej kształtowały się skazania za lżejsze uszkodzenie ciała (art. 156 § 1 i 2 k.k.). W latach 1972—1984 obserwujemy systematyczny spadek skazań od ok. 40% do 15%, a następnie w ostatnich 3 latach wzrost skazań (do poprzedniego poziomu) za czyny z tego artykułu określone jako chuligańskie. Proporcja takich skazań w stosunku do wszystkich przestępstw z tego artykułu wynosiła 1:2, a w latach 1978—1984 jak 1:3. Podobny trend występuje przy skazaniach z art. 158 i 159 k.k.

(udział w bójce lub pobiciu, oraz użycie niebezpiecznego narzędzia w bójce), przy czym, mimo że przestępstwa te występują znacznie częściej na wsi niż w mieście, to na wsi obserwuje się systematyczny spadek skazań z tych artykułów zakwalifikowanych jako chuligańskie (z 23 do 8,7%), podczas gdy w miastach kształtują się one cały czas w miarę stabilnie (w granicach 15—20%). Przeciętnie ok. 40% przestępstw z art. 158 i 159 k.k. zostało uznanych za mające charakter chuligański, przy czym proporcja czynów chuligańskich jest wyższa u młodocianych mężczyzn (dochodząc nawet do 50% w latach do 1978 r. a począwszy od 1979 r. wynosząc ok. 40%) niż u dorosłych, u których stanowią one ok. 30% wszystkich czynów z tych artykułów.

Skazania kobiet z wymienionych artykułów z zastosowaniem kwalifikacji z art. 59 k.k. prawie nie występują, a w ostatnich 2 latach kształtują się w granicach po kilka lub kilkanaście przypadków rocznie.

Znaczna większość skazań (ok. 80% i więcej) za znieważenia i naruszenie nietykalności cielesnej (art. 181 i 182 k.k.) obejmowała przestępstwa zakwalifikowane jako chuligańskie. Przestępstwa te występują zdecydowanie częściej w miastach niż na wsi. W miastach też dość stabilne są odsetki tych czynów zakwalifikowanych jako chuligańskie, podczas gdy na wsi obserwuje się początkowo (do 1984 r.) systematyczny spadek (z 10 do 3,6%), a następnie wzrost tych skazań (do 17%). Odmienne też przedstawia się kwalifikacja chuligańska z tych artykułów w zależności od wieku sprawców. Czyny sprawców młodocianych są systematycznie coraz rzadziej kwalifikowane jako chuligańskie (od 29 do 15%), podczas gdy u dorosłych występuje tendencja wzrostowa (z 46 do 82%). Kobiety stosunkowo rzadko są skazywane za te przestępstwa (liczby bezwzględne wynoszą od 25 do 54 skazanych rocznie i tylko w 2 ostatnich latach wzrastają do 158 i 244).

Ciekawe wyniki przynosi analiza skazań z art. 212 § 1 i 2 k.k. W przypadku uszkodzenia mienia społecznego znacznie częściej (w ok. 50% przypadków) występuje kwalifikacja chuligańska niż w razie uszkodzenia mienia indywidualnego (następuje tu nawet zmniejszenie odsetka skazań z taką kwalifikacją z 35 do 17%). Znalazła tu bez wątpienia odbicie idea otaczania mienia społecznego większą ochroną niż mienia indywidualnego, a prawdopodobnie także fakt, iż czyny stanowiące zamach na mienie społeczne częściej wyczerpują kryteria stanowiące o chuligańskim charakterze występku.

Zarówno gdy chodzi o uszkodzenie mienia społecznego, jak i indywidualnego kwalifikacja chuligańska stosowana jest nieco częściej, gdy przestępstwo popełnione jest w mieście niż gdy dokonane jest na wsi. Ok. 60% sprawców młodocianych i ok. 40% dorosłych skazanych jest za uszkodzenie mienia o charakterze chuligańskim, przy czym począwszy

od 1981 r. odsetki skazań młodocianych z taką kwalifikacją znacznie się zmniejszają. Kobiety stosunkowo rzadko dokonują przestępstw z art. 212 § 1 i 2 k.k., w liczbach bezwzględnych stanowi to nieco powyżej 100 przypadków rocznie, w tym skazanych za czyn o charakterze chuligańskim jest ok. 10 kobiet młodocianych i kilkanaście dorosłych.

Występuje też zdecydowany, prawie dwukrotny spadek skazań za czynną napaść na funkcjonariusza publicznego i funkcjonariusza milicji obywatelskiej. Tendencja ta zaznacza się odnośnie skazań za te przestępstwa zarówno w miastach, jak i na wsi, z tym że na wsi odsetek czynów tak zakwalifikowanych jest wyraźnie niższy (ok. 30%) niż w mieście (w granicach 40, a nawet 50%). Przestępstwa z tych artykułów popełniane przez młodocianych są częściej (o 40—60%) niż w przypadku dorosłych (o 30%) kwalifikowane jako chuligańskie, chociaż odsetki młodocianych skazywanych za czyny o charakterze chuligańskim systematycznie spadają (z 14,5 do 4,5%), a odsetki skazywanych dorosłych zmniejszają się do 1984 r. (z 30 do 17%), a następnie znów rosną. Kobiety skazywane z tych artykułów mają zastosowaną kwalifikację chuligańską w ok. 20% przypadków. Począwszy od 1981 r. skazuje się niewiele kobiet — w granicach 100 przypadków rocznie.

Analiza danych ze statystyki sądowej dotyczących skazań za przestępstwa z użyciem agresji na tle ogólnych rozmiarów przestępczości pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków: w omawianym okresie odnotowujemy lekki spadek rozmiarów ujawnionej przestępczości, a w ostatnich latach następuje pewien jej wzrost. Tendencje te usiłowaliśmy już uprzednio, przynajmniej częściowo, wyjaśnić.

Charakterystyczne jest przy tym, że uchwalenie ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej (której wprowadzenie uzasadniane było znacznym zwiększeniem rozmiarów przestępczości) nie zaowocowało w praktyce większą liczbą skazań za poważne przestępstwa, o dużej szkodliwości społecznej, wzrosły natomiast skazania za przestępstwa nie stanowiące znacznego odsetka w strukturze przestępczości — z art. 233, 234 i 236 k.k. — oraz takie przestępstwa prywatnoskargowe, jak znieważenie i naruszenie nietykalności cielesnej. Obserwujemy natomiast niewielkie zmniejszenie nasilenia skazań (ok. 11,4%) za przestępstwa z użyciem agresji. Ten ostatni wynik może być częściowo wyjaśniony zmniejszeniem się liczby ludności w wieku 17—20 oraz w wieku 21—24 lat, a jak wiadomo właśnie ludzie młodzi (poniżej 30 lat) stanowią większość zbiorowości skazanych za tego typu czyny. Uwzględniając pewne grupy przestępstw, jak i poszczególne czyny, stwierdzamy, że znacznie wzrasta przestępczość przeciwko mieniu z użyciem agresji. O wzroście tym decyduje głównie zwiększenie się odsetka skazań za kradzież z włamaniem i kradzież zuchwałą i w niewielkim tylko stopniu za uszkodzenie mienia.

Natomiast odsetki skazań za rozbój są dość stabilne. Przestępstwo to, zawierające wyraźny element agresji, pozostaje w omawianym okresie na tym samym poziomie, a wzrastają głównie kradzieże z włamaniem i kradzieże szczególnie zuchwałe, które nie zawsze zawierają zdecydowane cechy agresji. Wynik ten jest więc tylko częściowo zgodny z trendami światowymi.

W omawianym okresie obserwuje się tendencję spadkową gdy chodzi o skazania za przestępstwa z użyciem agresji fizycznej i słownej skierowanej przeciwko osobie. Skazania za przestępstwa, tradycyjnie uważane za poważne, o dużym ładunku społecznego niebezpieczeństwa, jak zabójstwo czy zgwałcenie, kształtują się na tym samym poziomie, a skazania za uszkodzenie ciała ulegają zmniejszeniu. Skazania za rozbój, również zaliczane do poważniejszych przestępstw, wykazują, jak powiedzieliśmy, stabilność. Procentowy udział skazań za te przestępstwa w stosunku do skazań za czyny z użyciem agresji nie jest wysoki (zabójstwo 0,5—0,7%, zgwałcenie 2%, rozbój 6,8%).

Na podkreślenie zasługuje też spadek skazań od 1978 r. za udział w bójce lub pobiciu, i to przeważnie na wsi oraz za czynny napad na funkcjonariusza publicznego lub milicji obywatelskiej. Na stosunkowo wysokim poziomie z nieznaczną tendencją wzrostową utrzymują się skazania polegające na znęcaniu się fizycznym lub moralnym nad członkiem rodziny. Systematyczny wzrost skazań za to przestępstwo datujący się od lat pięćdziesiątych związany jest z polityką ścigania i orzekania w sprawach rodzinnych. Wpływ zmian polityki karnej i zmian ustawodawczych widać również wyraźnie w przypadku początkowego zmniejszania się a następnie zwiększania się skazań za naruszenie nietykalności cielesnej, zniewagi, a także znieważenia funkcjonariusza milicji obywatelskiej.

W omawianym okresie nastąpił też wyraźny spadek (do 1984 r.) a następnie ponowny wzrost skazań za czyny o charakterze chuligańskim. I to zmniejszenie zastosowania kwalifikacji z art. 59 k.k., zwłaszcza w odniesieniu do młodocianych, należy ocenić bardzo pozytywnie.

III. PSYCHOLOGICZNE UWARUNKOWANIA AGRESYWNOSCI W ŚWIETLE BADAŃ KRYMINOLOGICZNYCH

Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości o cechach agresji mają, jak już powiedziano, różnorodny charakter. Spróbujemy obecnie ustosunkować się do problemu — czy większość sprawców przestępstwa z użyciem agresji można scharakteryzować jako znacznie agresywnych i nadużywających alkoholu. Nie uważamy jednak, iż są to czynniki całkowicie wy-

jaśniające mechanizm popełnienia przestępstwa z użyciem agresji. Na przestępstwa te składają się bowiem różne czyny, do których dochodzi wskutek splotu różnorodnych okoliczności. W wielu przypadkach skłonni jesteśmy uważać, że agresywność sprawcy, systematyczne picie przez niego alkoholu czy fakt znajdowania się w stanie nietrzeźwym odegrał rzeczywiście istotną rolę w genezie popełnionego przestępstwa. Jednocześnie jednak wiadomo, że nie wszyscy ludzie agresywni czy będący pod wpływem alkoholu dokonują czynów przestępczych. Jak również nie każdy sprawca przestępstwa z użyciem agresji jest człowiekiem agresywnym, systematycznie nadużywającym alkoholu i nie każdy był nietrzeźwy w chwili czynu.

6. Charakteryzując sprawców przestępstw popełnionych z użyciem agresji stawiamy sobie pytanie — czy jest to u nich czyn przypadkowy, czy też sprawcy ci charakteryzują się niejednokrotnym dokonywaniem przestępstw tego rodzaju. Nie sądzimy bowiem, że popełnienie jednego czynu przestępczego o cechach agresji stanowi wystarczający dowód wskazujący na agresywność sprawcy. Jeżeli jednak u tego samego człowieka występują niejednokrotne przestępstwa z użyciem agresji, fakt ten skłania do zastanowienia czy jednak nie mamy do czynienia z osobnikiem agresywnym.

Analizując strukturę przestępczości różnych zbiorowości recydywistów, stwierdzamy, że w stosunkowo niewielu przypadkach mamy do czynienia z osobnikami popełniającymi wyłącznie przestępstwa o charakterze agresywnym²⁹. Jednak jeżeli bierzemy pod uwagę sprawców badanych ze względu na popełnienie czynu z użyciem agresji, to okazuje się, że większość z nich popełniała niejednokrotnie przestępstwa o cechach agresji, i to zarówno w okresie poprzedzającym sprawę, w związku z którą prowadzono badania, jak i później w okresie kilkuletniej katamnezy. Tak więc w strukturze przestępczości młodocianych sprawców rozboju³⁰ — 36,5% stanowią przestępstwa dokonane z użyciem agresji fizycznej i 13,7% czyny połączone z agresją słowną. Łącznie więc przestępstwa o cechach agresji wynoszą aż 50,2% ogółu czynów (po ukończeniu przez tych młodocianych 17 lat, a przed dokonaniem rozboju, w związku z którym byli

---

²⁹ Por. S. Szełhaus: *Analiza przestępczości wielokrotnych recydywistów*, „Archiwum Kryminologii”, t. IV, 1969, s. 19.

³⁰ W latach 1966—1968 zbadano 229 młodocianych więźniów skazanych za dokonanie rozboju (głównie art. 259 k.k. z 1932 r.) pochodzących z terenu wielkiej Warszawy — stanowili oni reprezentację sprawców rozboju w grupie wieku 17—20 lat. Szczegółowym badaniom psychologiczno-kryminologicznym poddano 60 spośród tych 229 młodocianych sprawców rozboju. D. Wójcik: *Młodociani sprawcy rozboju*, „Archiwum Kryminologii”, t. V, 1972, s. 154.

oni zakwalifikowani do badań³¹ — przestępstwa zaś przeciwko mieniu nie przekraczają 47,7%. Również w 6-letnim okresie katamnezy przestępczość tych badanych charakteryzuje się w dalszym ciągu znacznym odsetkiem czynów połączonych z agresją (ok. 50%)³².

Porównując charakter przestępczości młodocianych sprawców rozboju z przestępczością ogółu młodocianych (według danych ze statystyki sądowej), stwierdzono, że sprawcy rozboju istotnie częściej popełniają przestępstwa z cechami agresji ($p < 0,001$). Ustalono ponadto, że młodociani sprawcy rozboju różnią się istotnie również od młodocianych recydywistów sprawców różnych innych przestępstw³³ wyższymi odsetkami przestępstw z użyciem agresji ($p < 0,001$) niż przestępstw przeciwko mieniu.

Podobne wyniki uzyskano analizując strukturę przestępczości młodocianych sprawców czynów o charakterze chuligańskim³⁴. W strukturze przestępczości tych sprawców dość znaczne miejsce zajmują czyny z cechami agresji (stanowią one 53,9% wśród przestępstw badanych uprzednio karanych z Warszawy i 61,5% wśród przestępstw młodocianych ze Śląska). Agresywny przeważnie charakter przestępczości młodocianych sprawców czynów chuligańskich staje się jeszcze bardziej wyraźny po uwzględnieniu również skazań w 4-letnim okresie katamnezy już po zakończeniu badań. Przestępstwa z użyciem agresji stanowiły bowiem aż 3/4 całej przestępczości badanych od ukończenia przez nich 17 lat aż do zakończenia okresu katamnezy. (Warto również podkreślić, że już w okresie nieletniości struktura przestępczości młodocianych sprawców rozboju i młodocianych sprawców przestępstw chuligańskich charakteryzowała się

---

³¹ Do struktury przestępczości badanych nie włączono rozboju, w związku z którym byli oni zakwalifikowani do badań, analizowano pozostałe przestępstwa będące przedmiotem innych spraw sądowych. Zasada ta była przestrzegana również przy analizowaniu struktury przestępczości innych zbiorowości badanych — omawianych w artykule.

³² D. Wójcik: *Dalsza karalność młodocianych sprawców rozboju a objawy ich społecznego wykolejenia*. „Państwo i Prawo”, 1979, nr 11, s. 96.

³³ S. Szelhaus, Z. Baucz-Straszewicz: *Młodociani recydywiści*; „Archiwum Kryminologii”, t. I, 1960. Przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły w badanej zbiorowości 67% ogółu przestępstw, a czyny z cechami agresji 32,9%. Zestawień dotyczących struktury przestępczości 100 młodocianych recydywistów sprawców różnych przestępstw dokonano na podstawie wymienionej pracy, s. 180, 182 i 183.

³⁴ Z. Ostrihanska, B. Szamota, D. Wójcik: *Młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, Warszawa 1982, s. 190, 191. W latach 1972—1973 zbadano dwie grupy młodocianych więźniów (125 z Warszawy i 110 ze Śląska) sprawców czynów dokonanych z użyciem agresji fizycznej (tj. z art. 155, 156, 157, 158, 159, 182, 233, 234, 235 k.k. z 1969 r.) zakwalifikowanych jako chuligańskie. Do badan nie włączono sprawców uszkodzeń mienia i czynów dokonanych z zastosowaniem agresji słownej.

stosunkowo znacznym odsetkiem czynów z użyciem agresji — ok. 18—20% — w porównaniu z przestępczością ogółu nieletnich, na którą w ok. 90% składają się czyny przeciwko mieniu). Również w innych przeprowadzonych u nas badaniach — 564 sprawców czynów chuligańskich popełnionych z użyciem agresji fizycznej — uzyskano analogiczne wyniki dotyczące przewagi w strukturze ich przestępczości czynów o cechach agresji³⁵.

W badaniach sprawców zabójstw³⁶ ustalono, że spośród badanych karanych przed zabójstwem aż 57,7% było skazanych uprzednio co najmniej za jeden czyn z użyciem agresji fizycznej (nie licząc sprawy o zabójstwo). Natomiast analiza struktury ich przestępczości (brano pod uwagę ogólną liczbę popełnionych przez nich czynów przed dokonaniem zabójstwa) wskazuje, iż dominują w niej przestępstwa przeciwko mieniu (54,5%), a nie czyny z użyciem agresji (29,8%). Zabójstwo jest jednak szczególnym przestępstwem, w którego popełnieniu odgrywają rolę różnorodne motywy, m.in. motywy natury ekonomicznej. W badanej zbiorowości 21% zabójstw popełniono z motywów ekonomicznych.

Proporcja czynów z użyciem agresji w strukturze przestępczości młodocianych sprawców czynów o charakterze chuligańskim różni się znacznie od tych, jakie ustalono w ogólnopolskiej populacji młodocianych więźniów³⁷, skazanych za różnego rodzaju przestępstwa. Spośród wszystkich karanych uprzednio młodocianych mężczyzn zwolnionych z zakładów karnych w 1961 r. (894 więźniów) tylko ok. 29% było karanych za przestępstwa o cechach agresji. Podobnie przestępczość badanych w latach 1972—1973 młodocianych sprawców przestępstw przeciwko mieniu³⁸ charakteryzowała się również w całym okresie ich pełnoletności znaczną przewagą czynów przeciwko mieniu w porównaniu z przestępstwami z użyciem agresji.

---

³⁵ S. Szelhaus: *Sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, „Archiwum Kryminologii” t. VI, 1974, s. 22 i nast.

³⁶ H. Janowska: *Zabójstwa i ich sprawcy*, Warszawa 1974, s. 66 i 123 (objęto analizą 297 spraw karnych, w których uczestniczyło 308 sprawców skazanych za zabójstwo w 1961 r. na terenie całego kraju).

³⁷ T. Szymanowski: *Rozmiary recydywy u młodocianych więźniów po upływie 10 lat od ich zwolnienia z zakładów karnych*, „Archiwum Kryminologii” t. VI, 1974, s. 174.

³⁸ H. Paszkowska: *Młodociani sprawcy przestępstw przeciwko mieniu*, „Archiwum Kryminologii” t. VIII—IX, 1982, s. 442 i nast. (zbadano w latach 1973—1974 dwie zbiorowości młodocianych — zamieszkałych w Warszawie — skazanych za popełnienie przestępstwa przeciwko mieniu, przy czym 100 sprawców — grupa A — było skazanych na karę bezwzględnego pozbawienia wolności, a wobec drugiej grupy — 100 sprawców (grupa B) — orzeczono inne środki nie połączone z pozbawieniem wolności).

Wyniki te jak się wydaje upoważniają do postawienia tezy, że przestępczość młodocianych sprawców przestępstw z użyciem agresji (zwłaszcza agresji fizycznej) ma częściej charakter agresywny niż przestępczość młodocianych sprawców przeciwko mieniu czy ogółu młodocianych skazanych za różne przestępstwa. Rezultaty te skłaniają również do poszukiwania odpowiedzi na pytanie czy większość sprawców czynów z użyciem agresji charakteryzuje się wyraźną agresywnością jako stałą właściwością ich osobowości.

Jako agresywnego określamy człowieka, który w różnych sytuacjach w stosunku do wielu osób przejawia wielokrotne zachowania agresywne bądź odznacza się zdecydowaną wrogością. W powołanych już badaniach młodocianych sprawców rozboju i młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim pomiaru agresywności³⁹ dokonano na podstawie informacji z wywiadów od samych badanych i ich matek oraz na podstawie badań psychologicznych kwestionariuszem do badania agresywności Buss-Durkee⁴⁰. Na podstawie danych z wywiadów, jako wybitnie agresywnych oceniono 61,7% młodocianych sprawców rozboju⁴¹ oraz 77,4% młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim z Warszawy i 84,5% sprawców ze Śląska⁴². A więc znaczna większość sprawców tych przestępstw została uznana za wyraźnie agresywnych.

Ocenę tę potwierdziły również wyniki badań psychologicznych, w których większość badanych ocenionych na podstawie wywiadu jako agresywni uzyskiwała również wysokie wyniki (wyższe niż badani nieagresywni) w kwestionariuszu Buss-Durkee. Biorąc pod uwagę również inne prace, w których stosowano ten test w badaniach różnych kategorii sprawców przestępstw — stwierdzono następujące prawidłowości: młodociani sprawcy rozboju⁴³ i młodociani sprawcy czynów o charakterze chuligańskim⁴⁴ oraz więźniowie wytypowani przez pracowników zakładów karnych jako zdecydowanie agresywni⁴⁵ — uzyskiwali zbliżone, zawsze wy-

---

³⁹ Omówimy zwłaszcza te badania, w których stosowano podobne lub te same metody oceny agresywności. Przy stosowaniu bowiem różnych metod pomiaru i oceny agresywności porównanie wyników jest utrudnione.

⁴⁰ A. H. B u s s: *The Psychology of Aggression*, New York 1961.

⁴¹ D. W ó j c i k: *Środowisko rodzinne a poziom agresywności młodzieży przestępczej i nieprzestępczej*, Warszawa 1977, s. 66.

⁴² Z. O s t r i h a n s k a, B. S z a m o t a, D. W ó j c i k: op. cit., s. 255 i 256.

⁴³ D. W ó j c i k: *Młodociani sprawcy rozboju*, „Archiwum Kryminologii”, t. V, 1972.

⁴⁴ Z. O s t r i h a n s k a, B. S z a m o t a, D. W ó j c i k: op. cit.

⁴⁵ J. M. S t a n i k: *Psychologiczne problemy agresji młodocianych w warunkach dyscyplinarnej izolacji*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, 1976.

sokie wyniki w kwestionariuszu Buss-Durkee. Wysokie wyniki u sprawców agresywnych w tych grupach były niemal analogiczne, jak również u sprawców nieagresywnych ich niskie wyniki w tym teście były do siebie bardzo zbliżone.

Tak więc przestępcy popełniający niejednokrotnie przestępstwa o cechach agresji oraz charakteryzujący się agresywnością uzyskują podobne wyniki w kwestionariuszu Buss-Durkee, wyniki te są wyższe w porównaniu z wynikami tego testu u przestępców nie uznanych za szczególnie agresywnych. Stwierdzono również, że sprawcy przestępstw przeciwko mieniu⁴⁶ uzyskują wyraźnie niższe wyniki w kwestionariuszu Buss-Durkee niż młodociani sprawcy rozboju⁴⁷ i młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim⁴⁸. Na podstawie omówionych badań można więc uznać, że sprawcy popełniający głównie przestępstwa przeciwko mieniu uzyskują z reguły niższe wyniki w teście agresywności niż sprawcy charakteryzujący się przestępczością o cechach agresji.

Ustalono także, że sprawcy przestępstw z użyciem agresji uzyskują znacznie wyższe wyniki we wszystkich skalach kwestionariusza Buss-Durkee niż młodociani nie popełniający przestępstw⁴⁹.

Wyniki badań wskazujące, iż większość sprawców przestępstw z użyciem agresji odznacza się znaczną agresywnością, jako względnie trwałą właściwością osobowości, przyczyniają się tylko częściowo do wyjaśnienia charakteru ich przestępczości. Agresywność sprawców przestępstw należy bowiem rozpatrywać w powiązaniu z wieloma innymi czynnikami, które wzajemnie na siebie wpływają i wspólnie decydują o tym, czy w konkretnej sytuacji dojdzie do popełnienia czynu przestępczego. Zanim jednak o tym powiemy, przedstawimy rozmiary alkoholizowania się sprawców przestępstw z użyciem agresji.

7. W piśmiennictwie podkreśla się istnienie związku między pićciem alkoholu a popełnieniem przestępstw z użyciem agresji, ukazując jednocześnie na złożoność tej problematyki. Między innymi wskazuje się, że zależność ta może nie mieć charakteru zależności przyczynowej i że zarówno dokonywanie przestępstw, jak i alkoholizowanie się

---

⁴⁶ H. Paszkowska: *op. cit.*

⁴⁷ D. Wójcik: *Młodociani...*

⁴⁸ Z. Ostrowska, B. Szamota, D. Wójcik: *op. cit.*

⁴⁹ Grupami kontrolnymi były tu: grupa 60 uczniów i absolwentów przyzakładowej szkoły energetycznej w Warszawie, nie popełniająca przestępstw (D. Wójcik: *Środowisko rodzinne...*) oraz 50 osobowa grupa uczniów z zasadniczej szkoły zawodowej nie mających spraw w sądzie rodzinnym. Por. K. Ostrowska: Zaburzenia procesu socjalizacji i ich psychologiczne uwarunkowania u młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim (nie publ. rozprawa doktorska), Instytut Psychologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1976.

mogą mieć wspólną przyczynę w postaci warunków społeczno-kulturalnych czy zmiennych osobowościowych. Nie umniejszając roli alkoholu w genezie wielu przestępstw, w tym szczególnie przestępstw z użyciem agresji, trzeba również podkreślić, że liczna jest kategoria osób nie popełniających pod wpływem alkoholu czynów sprzecznych z prawem.

Rozpatrując jakie znaczenie ma picie alkoholu w etiologii przestępczości — mówi się o bezpośrednim, bądź pośrednim wpływie alkoholu. Uwzględnimy pokrótce oba aspekty wpływu alkoholu na przestępczość.

Z bezpośrednim wpływem mamy do czynienia w przypadku popełnienia przestępstwa przez nietrzeźwego sprawcę, jak również gdy głównym celem dokonanego czynu było zdobycie pieniędzy na zakup alkoholu; z pośrednim, gdy systematyczne nadużywanie alkoholu powoduje psychodegradację sprawcy i przyczynia się do jego różnych zachowań świadczących o nieprzystosowaniu, w tym również do przestępczości.

7.1. Z informacji statystyki milicyjno-prokuratorskiej z 1973 r.⁵⁰ wynika, że większość ⁵¹ sprawców (ponad 75%) popełniających przestępstwa z użyciem agresji fizycznej lub słownej było w stanie nietrzeźwym w chwili czynu ⁵². Odsetki te wyższe są w przypadku niektórych przestępstw: pod wpływem alkoholu było 80% sprawców biorących udział w bójkach lub pobiciu (i prawie 90% sprawców bójki kwalifikowanej), powyżej 90% sprawców naruszenia nietykalności cielesnej, ok. 82% sprawców uszkodzenia mienia i 93% sprawców czynnej napaści na funkcjonariusza milicji obywatelskiej. Natomiast przestępstwa przeciwko mieniu rzadziej są popełniane przez nietrzeźwych sprawców, przy czym odsetki sprawców będących pod wpływem alkoholu są wyższe w przypadku przestępstw przeciwko mieniu popełnionych z użyciem agresji fizycznej, jak np. rozbój i kradzież zuchwała, niż w przypadku kradzieży zwykłej czy kradzieży z włamaniem⁵³.

Wydaje się więc, że na podstawie analizy tych danych można postawić tezę, że stan nietrzeźwości sprawcy odgrywa większą rolę w prze-

---

⁵⁰ Cytowano na podstawie opracowania S. Szelhaus: *Znaczenie nadużywania alkoholu i alkoholizmu w genezie przestępczości*, w: *Zagadnienia nieprzystosowania społecznego...*, s. 248.

⁵¹ Należy wyjaśnić, że zwłaszcza przy niektórych rodzajach przestępstw występowały dość znaczne braki danych co do stanu trzeźwości sprawców w chwili czynu. Tych braków danych nie uwzględniono w obliczeniach, co mogło wpłynąć na podwyższenie się odsetków sprawców w stanie nietrzeźwym.

⁵² Rozpatrując te dane, należy jednak pamiętać, że stan nietrzeźwości sprawcy jest ustalany z reguły na podstawie zeznań samych sprawców i świadków, a wyjątkowo tylko stosuje się badanie poziomu alkoholu we krwi.

⁵³ W 1973 r. pod wpływem alkoholu znajdowało się 42-44% sprawców kradzieży z włamaniem do obiektów społecznych bądź prywatnych, 55% sprawców kradzieży zuchwałej oraz powyżej 80% sprawców rozbój.

stępczości z użyciem agresji (szczególnie w niektórych konkretnych czynach) niż przy przestępstwach przeciwko mieniu⁵⁴. W praktyce w konkretnym przypadku nie łatwo jest ustalić jaki był związek między stanem nietrzeźwości a dokonaniem przestępstwa o cechach agresji. Może on polegać np. na tym, że z uwagi na swe właściwości rozhamowujące alkohol ułatwił podjęcie decyzji o dokonaniu przestępstwa, że spowodował błędną percepcję i ocenę sytuacji, że nasilił nieprawidłową (agresywną) reakcję sprawcy na stosunkowo błahy bodziec, że nasilił lub wywołał konflikt z poszkodowanym itp.

Analizując związek między stanem nietrzeźwości sprawcy a popełnieniem przez niego przestępstwa, nie trzeba też zapominać o charakterystycznym dla naszego kraju modelu spożycia alkoholu. Chodzi tu przede wszystkim o picie alkoholu wysokoprocentowego (w strukturze spożycia 70% zajmuje wódka) oraz o wypijanie jednorazowo znacznych ilości alkoholu, z reguły powyżej 200 g wódki⁵⁵. Powoduje to, jak wiadomo, silną intoksykację organizmu i w powiązaniu z różnymi czynnikami osobowościowymi lub patofizjologicznymi może wpływać na nasilenie występowania różnorodnych zaburzeń w zachowaniu, w tym np. zachowań agresywnych stanowiących przestępstwo.

7.2. Na szczególną uwagę zasługują również ujawniane w różnych badaniach empirycznych rozmiary alkoholizowania się sprawców przestępstw z użyciem agresji. Systematyczne nadużywanie alkoholu prowadzi z reguły do niekorzystnych zmian w trybie życia badanych w ich stosunku do nauki, pracy i innych obowiązków, w postawie wobec cudzej własności, w ich zachowaniach. W takim ujęciu traktujemy czynniki systematycznego spożywania alkoholu jako pośrednio wpływający na przestępczość.

W badaniach różnych zbiorowości sprawców przestępstw z użyciem agresji ustalano znaczne rozmiary ich alkoholizowania się. U niemal połowy młodocianych sprawców rozboju⁵⁶ początek nadużywania alkoholu (tj. picie wina lub wódki co najmniej 1 raz tygodniowo) występował już w wieku poniżej 16 lat, a u ok. 3/4 — przed ukończeniem 17 lat. W okresie poprzedzającym dokonanie rozboju 3/4 badanych piło co najmniej 2—3 razy tygodniowo. Ponad połowa (52%) piła wówczas jednorazowo co najmniej 1/4 l. wódki, przy czym tak nasilone picie datowało się już od 2—3 lat. Ustalono również, że niemal co 5 młodociany (18%) wykazy-

---

⁵⁴ Nawet gdy uwzględnimy fakt, że ustalenie czy sprawca był nietrzeźwy natrafiało na większe trudności właśnie w przypadkach przestępstw przeciwko mieniu, np. z powodu ujęcia sprawcy dopiero w jakiś czas po popełnieniu przestępstwa.

⁵⁵ A. Świącicki: *Alkohol, Zagadnienia polityki społecznej*, Warszawa 1977; por. także J. Jasiński: *Alkohol a przestępczość*, „Państwo i Prawo”, 1970, nr 12.

⁵⁶ D. Wójcik: *Młodociani...*

wał już początkowe objawy uzależnienia od alkoholu, a biorąc pod uwagę wiek badanych (średnia wieku 18,8) odsetek ten należy ocenić jako wysoki. Znaczne rozmiary systematycznego spożywania alkoholu stwierdzono również u młodocianych sprawców wykroczeń chuligańskich⁵⁷, spośród których 3/4 było recydywistami. Ponad połowa (53%) tych badanych systematycznie nadużywała alkoholu w dużych ilościach już w wieku 18—20 lat. Wczesny początek picia już przed 15 rokiem życia stwierdzono u ok. 80% badanych.

Równie nasilone są rozmiary alkoholizowania się u młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim⁵⁸. W okresie poprzedzającym popełnienie tego przestępstwa ok. 60% sprawców piło alkohol 2 i więcej razy tygodniowo.

Za nadużywających alkoholu uznano 2/3 badanych, przy czym połowa z nich była wówczas w wieku 15 lat. Istotne znaczenie w genezie przestępczości z użyciem agresji ma fakt, że badani ci piją nie tylko często, ale również wypijają znaczne ilości alkoholu jednorazowo. Około 60% badanych pijących co najmniej 1 raz tygodniowo spożywa jednorazowo od 0,20 do 0,35 l alkoholu (tj. ilości znacznie przekraczające tzw. próg nietrzeźwości) i aż ok. 1/4 badanych wypija jednorazowo do 1/2 l alkoholu (40°). W wieku 17 lat ok. 1/3 badanych wypijała miesięcznie ilości napojów alkoholowych odpowiadające 4 i więcej litrom 40° alkoholu, co w przeliczeniu na alkohol 100° wynosi 16 l rocznie. A więc co najmniej 1/3 badanych młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim już w wieku 17 lat można zaliczyć do kategorii osobników „intensywnie pijących”, tzn. wypijających rocznie ponad 12 l czystego alkoholu.

W badaniach aktowych sprawców zabójstw⁵⁹ ustalono, że 58,4% skazanych mężczyzn piło znaczne ilości alkoholu co najmniej kilka razy tygodniowo. (U części z nich, na podstawie ekspertyz sądowopsychiatrycznych, stwierdzono uzależnienie od alkoholu). Odsetek skazanych nietrzeźwych w chwili dokonania zabójstwa wynosił 68% skazanych mężczyzn i 26,7% kobiet.

8. Ustalenie, że sprawcy przestępstw z użyciem agresji są w większości osobnikami wyraźnie agresywnymi, oraz że rozmiary ich alkoholizowania się są znaczne — skłania do postawienia dalszych pytań: w jaki sposób nadużywanie alkoholu łączy się z agresywnością badanych oraz z popełnionym przez nich przestępstwem? Czy systematyczne nadużywanie alkoholu sprzyjało częstym zachowaniom agresywnym, agresyw-

---

⁵⁷ S. Batawia, S. Szelhaus: *100 nieletnich i młodocianych sprawców „wykroczeń chuligańskich”*, „Państwo i Prawo”, 1958, nr 2, s. 254.

⁵⁸ Z. Ostrihanaka, B. Szamota, D. Wójcik: *op. cit.*

⁵⁹ H. Janowska: *op. cit.*, s. 61 i 62.

ności? Czy też osobnicy agresywni byli bardziej skłonni do nadużywania alkoholu? Jakie jeszcze inne czynniki wykazują zależność z, agresywnością badanych? Jakie są warunki sprzyjające ukształtowaniu się agresywności? Nie sposób jednak wyczerpująco omówić wszystkie te problemy, można je tylko zasygnalizować.

Zależność między agresywnością a nadużywaniem alkoholu ma różne aspekty. Wyniki cytowanych już badań (m.in. dotyczące młodocianych sprawców rozboju i młodocianych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim) wskazują, że badani nadużywający alkoholu w odróżnieniu od nie nadużywających istotnie częściej przejawiali nasilone zachowania agresywne już w wieku szkolnym, ich agresywność więc występuje od dzieciństwa, w okresie gdy nie nadużywali jeszcze alkoholu. Ich późniejsze systematyczne picie alkoholu mogło więc łączyć się z niezrównoważeniem emocjonalnym, z którym miała również związek ich agresywność. I może właśnie w nadmiernym piciu alkoholu szukali oni złagodzenia napięcia emocjonalnego. Odreagowaniu tego napięcia służyły również ich zachowania agresywne.

Nasuwa się tu pytanie, jakie są uwarunkowania agresywności, jakie są czynniki sprzyjające jej ukształtowaniu? Problem uwarunkowań agresywności jest oczywiście bardzo szeroki, obejmuje on bowiem zarówno tło społeczno-kulturowe, jak i zagadnienie indywidualnych determinantów biopsychicznych tkwiących u podłoża wykształcenia się agresywności człowieka. Warto może jednak wspomnieć krótko o niektórych związanych z tym kwestiach, uwzględnianych w naszych kryminologicznych badaniach sprawców przestępstw z użyciem agresji. W badaniach młodocianych sprawców rozboju (w których dysponowano grupą kontrolną młodzieży nieprzestępczej) analizowano czynniki sprzyjające kształtowaniu agresywności związane głównie ze środowiskiem rodzinnym⁶⁰. Ustalono, że w obu grupach (sprawców rozboju i będący w tym samym wieku nie popełniający przestępstw) z agresywnością łączyły się istotnie takie czynniki, jak: 1) przekazywanie przez rodziców agresywnych wzorów zachowań (model agresji), 2) tolerowanie przez rodziców zachowań agresywnych ich dzieci (mechanizm pozytywnych i negatywnych wzmocnień), 3) zaburzone kontakty uczuciowe między rodzicami a dziećmi. Należy przy tym podkreślić, że w rodzinach wielu badanych występowały jednocześnie wszystkie wymienione czynniki sprzyjające agresywności. Odnosząc te wyniki do koncepcji teoretycznych, powiemy, że w procesie kształtowania agresywności odgrywa rolę zarówno mechanizm uczenia się poprzez nagrody i kary (pozytywne i negatywne wzmocnienia), jak i naśladowanie obserwowanych modeli i iden-

---

⁶⁰ D. W ó j c i k: *Środowisko rodzinne...*

tyfikowanie się z nimi, a także mechanizm uruchamiania agresji przez frustrację.

W polskich badaniach kryminologicznych uwzględniono również występowanie zależności między organicznym uszkodzeniem ośrodkowego układu nerwowego a agresywnością badanych. Zależność ta ma oczywiście charakter bardzo złożony i nie może być rozpatrywana w oderwaniu od warunków środowiskowych, w jakich wychowywali się badani. Dokładna analiza historii życia osób agresywnych pozwala na lepsze ujęcie pewnych zależności. Na przykład u niektórych badanych bardzo niekorzystna sytuacja rodzinna potęgowała skutki organicznych uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego, wyrażające się w impulsywnym i agresywnym zachowaniu. (Trzeba dodać, że występujące często po uszkodzeniach mózgu zaburzenia w zachowaniu, składające się na tzw. zespół psychoorganiczny, utrudniały normalne funkcjonowanie nawet w prawidłowym środowisku rodzinnym, powodując np. częste konflikty z otoczeniem). U innych badanych, którzy już od dzieciństwa wykazywali objawy agresywności, mogły one ulec nasileniu wskutek przebytego w późniejszym okresie życia organicznego uszkodzenia mózgu.

W zakończeniu chcemy jeszcze raz podkreślić, że sprawcy czynów z użyciem agresji w odróżnieniu od sprawców przestępstw głównie przeciwko mieniu charakteryzują się z reguły znaczną agresywnością. W większości są to również osobnicy systematycznie nadużywający alkoholu. I chociaż nie stwierdzono, że pod tym względem różnili się istotnie od ogółu sprawców przestępstw, to alkohol odgrywa z pewnością ważną rolę w mechanizmie większości popełnionych przez nich czynów z; użyciem agresji. W konkretnej bowiem sytuacji nadużywanie alkoholu przez badanych, stan nietrzeźwości w chwili czynu, czy ich agresywność — powodowały więc lub pogłębiały istniejące już poważne konflikty z otoczeniem, wpływały na niewłaściwe postrzeganie i interpretowanie rzeczywistości, zwiększały łatwość impulsywnego reagowania w doraźnych nieporozumieniach, a więc mogły się przyczynić do powstania zachowań agresywnych stanowiących przestępstwo.